

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY**

Syntax v současných učebnicích češtiny

(Magisterská diplomová práce)

Bc. Anna Bartíková, Česká filologie – Anglická filologie
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze zdroje uvedené v seznamu literatury.

V Olomouci, 24. 4. 2014

.....
podpis

Ráda bych poděkovala Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D. za vedení mé magisterské diplomové práce. Děkuji také celé své rodině, přátelům a všem lidem, kteří mě podporovali.

1 Obsah

1	OBSAH	1
2	ÚVOD	5
3	KONCEPCE VÝUKY ČESKÉHO JAZYKA	7
3.1	TRADIČNÍ ŠKOLSKÁ GRAMATIKA.....	7
3.2	KOMUNIKAČNÍ PŘÍSTUP.....	7
3.3	VALENČNÍ SYNTAX.....	8
4	SOUČASNÉ UČEBNICE ČESKÉHO JAZYKA	9
4.1	PROFILY UČEBNIC.....	10
4.1.1	<i>Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Prodos</i>	10
4.1.1.1	Autorka učebnic Prodos.....	11
4.1.2	<i>Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Soukromé pedagogické nakladatelství</i>	12
4.1.2.1	Autoři učebnic SPN.....	13
4.1.3	<i>Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Alter</i>	14
4.1.3.1	Autorka učebnic Alter.....	15
4.1.4	<i>Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Fraus</i>	16
4.1.4.1	Autorky učebnic Fraus.....	17
5	KAPITOLY O SYNTAXI	19
5.1	SYNTAX V UČEBNICÍCH PRODOS.....	19
5.1.1	<i>Učebnice Český jazyk 6</i>	19
5.1.1.1	Základní věta, větné členy.....	20
5.1.1.2	Věta jednoduchá s několikanásobným přísudkem, souvětí.....	22
5.1.1.3	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	23
5.1.1.4	Grafické znázornění stavby souvětí.....	24
5.1.2	<i>Učebnice Český jazyk 7</i>	25
5.1.2.1	Věta jednoduchá, větné členy.....	25
5.1.2.2	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	26
5.1.2.3	Grafické znázornění stavby souvětí.....	26
5.1.2.4	Úplné a neúplné věty.....	27
5.1.2.5	Přímá a nepřímá řeč.....	28
5.1.2.6	Věty podle postoje mluvčího (komunikační typy vět).....	28

5.1.3	<i>Učebnice Český jazyk 8</i>	29
5.1.3.1	Věta jednoduchá a souvětí.....	30
5.1.3.2	Větné členy	30
5.1.3.3	Souřadné vztahy mezi větami.....	31
5.1.4	<i>Učebnice Český jazyk 9</i>	32
5.1.4.1	Mluvený a psaný jazyk.....	32
5.1.4.2	Stavba věty jednoduché.....	32
5.1.4.3	Několikanásobné větné členy	33
5.1.4.4	Přistavování	33
5.2	SYNTAX V UČEBNICÍCH SPN	33
5.2.1	<i>Učebnice Český jazyk 6</i>	34
5.2.1.1	Základní větné členy.....	34
5.2.1.2	Rozvíjející větné členy	35
5.2.1.3	Věta jednoduchá a souvětí.....	35
5.2.1.4	Stavba textová	35
5.2.1.5	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	35
5.2.2	<i>Učebnice Český jazyk 7</i>	36
5.2.2.1	Věta s podmínkou, bez podmínky, větný ekvivalent.....	36
5.2.2.2	Druhy vět a větných ekvivalentů podle funkce	37
5.2.2.3	Základní větné členy.....	37
5.2.2.4	Rozvíjející větné členy	38
5.2.2.5	Tvoření vět.....	38
5.2.2.6	Grafické znázornění věty jednoduché	39
5.2.2.7	Stavba textová	40
5.2.3	<i>Učebnice Český jazyk 8</i>	40
5.2.3.1	Zápor.....	41
5.2.3.2	Významové vztahy mezi složkami několikanásobného členu	41
5.2.3.3	Větné členy v přístavkovém vztahu	42
5.2.3.4	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	42
5.2.3.5	Souvětí souřadné	44
5.2.3.6	Souřadně spojené věty vedlejší	44
5.2.3.7	Stavba textová	44
5.2.4	<i>Učebnice Český jazyk 9</i>	44
5.2.4.1	Vztahy mezi slovy ve větě.....	45

5.2.4.2	Funkce vět a větných ekvivalentů	45
5.2.4.3	Samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, elipsa	46
5.2.4.4	Grafické znázornění stavby souvětí.....	46
5.2.4.5	Tvoření vět.....	47
5.2.4.6	Hlavní zásady českého slovosledu	48
5.2.4.7	Stavba textová	48
5.2.4.8	Prostředky návaznosti v jazykových projevech	49
5.3	SYNTAX V UČEBNICÍCH ALTER.....	49
5.3.1	<i>Učebnice Český jazyk 6</i>	50
5.3.1.1	Základní větné členy.....	50
5.3.1.2	Rozvíjející větné členy	51
5.3.1.3	Věta jednoduchá, souvětí.....	52
5.3.1.4	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	53
5.3.2	<i>Učebnice Český jazyk 7</i>	54
5.3.2.1	Druhy vět podle postoje mluvčího	55
5.3.2.2	Věty dvojčlenné a jednočlenné.....	55
5.3.2.3	Základní větné členy.....	56
5.3.2.4	Rozvíjející větné členy a druhy vět vedlejších	56
5.3.2.5	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	58
5.3.3	<i>Učebnice Český jazyk 8</i>	59
5.3.3.1	Zápor.....	59
5.3.3.2	Stavba věty jednoduché.....	59
5.3.3.3	Významové poměry mezi několikanásobnými větnými členy a mezi větami hlavními	59
5.3.3.4	Přístavkový vztah	60
5.3.3.5	Grafické zpracování stavby věty jednoduché.....	60
5.3.3.6	Grafické znázornění stavby souvětí.....	61
5.3.4	<i>Učebnice Český jazyk 9</i>	61
5.3.4.1	Věta a výpověď	62
5.3.4.2	Stavba věty jednoduché.....	62
5.3.4.3	Věta jednočlenná, větný ekvivalent.....	63
5.3.4.4	Zvláštnosti výstavby vět	63
5.3.4.5	Výpovědní funkce vět a větných ekvivalentů	63
5.3.4.6	Pořádek slov v české větě.....	63

5.3.4.7	Tvoření vět.....	64
5.4	SYNTAX V UČEBNÍCÍCH FRAUS.....	64
5.4.1	<i>Učebnice Český jazyk 6</i>	64
5.4.1.1	Grafické znázornění stavby věty jednoduché.....	65
5.4.1.2	Grafické znázornění stavby souvětí.....	65
5.4.2	<i>Učebnice Český jazyk 7</i>	66
5.4.2.1	Druhy vět podle postoje mluvčího.....	67
5.4.2.2	Přístavek.....	67
5.4.3	<i>Učebnice Český jazyk 8</i>	67
5.4.3.1	Grafické znázornění stavby souřadného souvětí.....	68
5.4.4	<i>Učebnice Český jazyk 9</i>	68
5.4.4.1	Věta a výpověď.....	69
5.4.4.2	Tvoření věty a souvětí.....	69
6	POROVNÁNÍ UČEBNIC.....	71
6.1	ZHODNOCENÍ GRAFICKÉHO ZPRACOVÁNÍ A ZAJÍMAVOSTI CVIČENÍ.....	71
6.2	POROVNÁNÍ OBSAHU A POUŽITÉ KONCEPCE UČEBNIC.....	72
6.3	UČEBNICE NAKLADATELSTVÍ FRAUS A KOMUNIKAČNÍ PŘÍSTUP.....	74
7	ZÁVĚR.....	76
8	ANOTACE MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	78
9	RESUMÉ.....	79
10	SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ INFORMACÍ.....	80
10.1	PRIMÁRNÍ LITERATURA.....	80
10.2	SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	82
10.3	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	82
11	PŘÍLOHY.....	85
	PŘÍLOHA Č. 1.: PŘEHLED VĚTNÝCH ČLENŮ – UČEBNICE PRODOS.....	85
	PŘÍLOHA Č. 2.: PŘEHLED VĚTNÝCH ČLENŮ – UČEBNICE SPN.....	86

2 Úvod

Téma mé diplomové práce (Syntax v současných učebnicích češtiny) se týká obsahu učiva syntaxe českého jazyka na druhém stupni základních škol (a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií), určení a zhodnocení koncepcí použitých pro výklad této problematiky. Z jednotlivých učebnic jsem tedy vybrala pouze kapitoly zaměřené na skladbu.

Rozhodla jsem se pro analyzování učebnic češtiny, protože pracuji jako učitelka na základní škole. Ve školním roce 2013-2014 vyučuji český jazyk, literaturu a sloh v šestém, osmém a devátém ročníku. Druhým rokem vedu také nepovinný seminář – přípravu na přijímací zkoušky z českého jazyka, ve kterém si žáci procvičují především úkoly ze skladby.

Se skladbou (syntaxí) se mohou žáci setkat již na prvním stupni základní školy. Rozsah učiva tam ale není tak velký, proto jsem pro zhodnocení zvolila učebnice určené 6. až 9. třídě. Na druhém stupni je množství učiva skladby větší, a žáci tak své vědomosti a dovednosti rozšiřují. Největší nároky jsou na žáky kladeny v 9. ročníku, kdy tato oblast tvoří hlavní téma jejich vzdělávání a přípravy na přijímací zkoušky. Žáci nemají skladbu příliš v oblibě. Často se však zalíbí těm, kteří mají problémy s pravopisem a tvaroslovím.

V mé diplomové práci lze vysledovat čtyři části. V první se věnuji různým koncepcím ve výuce češtiny a stručně vysvětluji pojmy teorie valence a komunikační a tradiční školský přístup k vyučování skladby.

V dalším oddíle představuji souhrnně konkrétní série učebnic českého jazyka od několika nakladatelství a jejich autory či autorské kolektivy. Mnoho škol se ve výuce češtiny spoléhá na starší osvědčené učebnice, které však mohou být pro žáky nezajímavé. Existují ale i novější, které nabízejí pestřejší a zábavnější arzenál úkolů a cvičení. Všechny učebnice, které jsem si zvolila, jsou novější, ale ne všechny prezentují učivo skladby moderním způsobem.

Třetí část práce se týká obsahu a rozsahu učiva skladby v jednotlivých učebnicích. Prostor je věnován látce jednotlivých kapitol učebnic a sledování odlišností v obsahu či ve způsobu grafického ztvárnění vět a souvětí. V tomto úseku se již mohou objevit některé přednosti či nedostatky učebnice ve výkladu teorie.

V závěrečné kapitole shrnuji zjištěné závěry. Při porovnávání koncepcí učebnic se nejvíce zaměřím na práci s pojmy věta / výpověď a na použitý způsob větného rozboru.

Zhodnotím (i podle svých vlastních zkušeností z výuky) úspěšnost přístupů učebnic ve vzdělávací oblasti skladby na druhém stupni základních škol. Hodnotícím kritériem bude také pravděpodobnost pozitivní motivace žáků k učivu skladby (ať už prostřednictvím použitých metod, nebo textů k rozboru).

Učebnice (popřípadě učebnice v kombinaci s pracovním sešitem) je nejčastěji používanou pomůckou ve vyučování. Měla by učiteli ulehčit přípravu na hodinu, pomoci s prezentací učiva i nabídnout dostatečné množství úloh k procvičování. Moje práce by mohla alespoň částečně pomoci učitelům českého jazyka na základních školách pomoci s rozhodováním a usnadnit výběr vhodného učebního materiálu k efektivní výuce skladby.

3 Koncepce výuky českého jazyka

Ve výuce českého jazyka lze vysledovat tři koncepce. První je tradiční školský přístup. Skladba dále může být vykládána z hlediska valenční teorie. Třetí, nejmodernější trend, se začal rozvíjet v 90. letech a zdůrazňuje komunikační aspekt výuky.

3.1 Tradiční školská gramatika

Tradiční školská gramatika prezentuje žákům jazyk spíše popisně jako výčet mluvnických a pravopisných pravidel, jež se musí učit z paměti, a jako soubor slov, která používáme a musíme je obohacovat. Studium skladby věty a souvětí se zaměřuje spíše na připravené vymyšlené věty, než na reálné celky užitě v komunikaci. Cvičení se často skládají z různých nenavazujících vět. Důraz se klade hlavně na psané projevy, ačkoli ty mluvené se v každodenním životě vyskytují častěji.

3.2 Komunikační přístup

Současnější komunikační směr se přiklání k jazyku mluvenému (uplatněnému v dialogu), což primárně neznamená odklon od jazyka spisovného a psaného. Za ideální hodinu českého jazyka je považována taková, ve které se všechny složky výuky češtiny (mluvnická, literární, slohově-komunikační) prolínají. Velkou roli v míře motivace žáka mají právě podle jeho věku vybrané moderní, zajímavé, přitažlivé a vtipné literární texty určené k mluvnickému rozboru. Spíše zápornou roli hrají klasické až archaické pasáže z nudných knih, které děti nebudou mít chuť číst. Text by měl nastínit nějaký problém, navodit atmosféru usnadňující komunikaci a vyprovokovat diskuzi nad jeho řešením. Dává se přednost textům, na něž se při rozboru mohou žáci dívat z více úhlů a ke kterým jsou přidružena netradiční neschematická cvičení.

Teorii komunikačně pojaté výuky českého jazyka se zabývá doc. PhDr. Jana Svobodová, CSc. z Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě (je autorkou řady učebnic češtiny pro 2. – 5. ročník základní školy). Ta tvrdí, že komunikačně využitelné by měly být jak výchozí texty, tak připojená cvičení: *„Mělo by už být odzvoněno trapně poskládaným samoučelným směsicím vět naprosto různorodého obsahu, jejichž jediným jednotícím hlediskem je pouze přítomnost mluvnického nebo pravopisného jevu. V komunikačně pojatých učebnicích mateřštiny usilujeme jako o metu nejvyšší kvality*

právě o naznačenou tematickou spjatost textů, cvičení, celých lekcí, pokud je lze takto tematicky sevřeně sestavit.“¹

Funkce jednotlivých vět textu nelze analyzovat samostatně, ale komplexně – nelze je vnímat bez kontextu dané komunikační situace. To samé platí i pro slovo ve větě, k určení jeho platnosti jako větného členu musíme zohlednit všechny jeho významy, které plynou z textu.

3.3 Valenční syntax

Moderní učebnice češtiny užívají k výkladu skladby valenční teorii (někdy bývá nazývána sémanticky orientovanou syntaxí; zabývají se jí například Petr Sgall a Jarmila Panevová). Za nejdůležitější člen věty tato teorie považuje sloveso, jež vytváří vedle sebe (vpravo i vlevo) pozice. Tyto pozice musí být obsazeny, aby byla věta smysluplná.

Ačkoli jde o odborný přístup, bylo v různých výzkumech a testováních prokázáno, že je žáky chápán velice dobře. Nemusí se totiž při rozboru opírat o naučené znalosti, ale o své jazykové vědomí.² Bylo také zjištěno, že by se valenční syntax měla zařadit do výuky již na základní škole, na střední škole studenti řeší cvičení více podle příkladu, než aby nad problémem přemýšleli.³

Dlouhou dobu se v učebnicích k valenční teorii vůbec nepřihlíželo. První učebnice s touto koncepcí začaly vycházet až v 90. letech (například soubor sešitů Český jazyk s Tobiášem, 1996). Koncepci valenční teorie užívá ve svých učebnicích, vydaných v Olomouci v nakladatelství Prodos, doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc.

¹ SVOBODOVÁ, Jana. Pravopis jako integrovaná složka komunikačně pojaté výuky mateřštiny. *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*, 2003, roč. 9, str. 85.

² ZOUHAROVÁ, Marie. Využití valenční syntaxe ve výuce českého jazyka. *Studia Philologica*, 1999, roč. 9, str. 77.

³ Tamtéž str. 78.

4 Současné učebnice českého jazyka

V dnešní době se český jazyk na druhém stupni základních škol vyučuje v časové dotaci 5 hodin týdně. Z tohoto počtu je 1 hodina zaměřená na sloh, 1 hodina je literární výchova. Zbývají tedy tři hodiny mluvnice na týden. Do těchto tří hodin musí vyučující vměstnat veškeré učivo týkající se tvarosloví, skladby, tvoření slov, obohacování slovní zásoby, nauky o jazyce a zvukové stránky jazyka, obsažené v učebnicích mluvnice.

Velmi náročným úkolem je tedy volba vhodné učebnice, která by učiteli s jeho prací pomohla. Žáci však bohužel málokdy nachází v hodinách českého jazyka zalíbení, protože pro ně učivo není dostatečně atraktivní nebo není (či nemůže být) prezentováno atraktivnější formou. V učebnicích chybí pestrá, zajímavá a „hravá“ cvičení, probíraná látka není příliš přitažlivá. Děti mají často problém si abstraktní učivo skladby představit a dokázat jej využít v běžném životě. Proto jsou vesměs jakékoli alternativní přístupy k výuce syntaxe vítány.

V současné době je vyučujícím k dispozici několik sérií učebnic. Patří mezi ně:

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Prodos

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Soukromé pedagogické nakladatelství

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Alter

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Fraus

Český jazyk s Tobiášem nakladatelství Tobiáš

Ucelenou řadou učebnic, jež jsou známé svým komunikačním přístupem, jsou knihy nakladatelství Scientia *Čeština s maňáskem Hláskem* pro 2. (1997) a 3. (1998) ročník základní školy a na ně navazující *Čeština s překvapením* pro 4. a 5. ročník. Tato série ale nemá pokračování pro 2. stupeň. Dalšími nakladatelstvími, která vydávají vlastní učebnice češtiny pouze pro 1. stupeň jsou Fortuna a Didaktis.

Všechny učebnice jsou zpracované podle vzdělávacího programu Základní škola a musí být opatřeny schvalovací doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

4.1 Profily učebnic

Pro porovnávání koncepcí výuky syntaxe jsem si zvolila několik sérií učebnic pro základní školy. Jedná se o:

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Prodos

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Soukromé pedagogické nakladatelství

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Alter

Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Fraus

Doplňkovými materiály budou pracovní sešity, náležící k jednotlivým učebnicím, příručky pro učitele (k učebnicím Prodos a Fraus) a samozřejmě odborná literatura.

4.1.1 Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Prodos

<<http://ucebnice.org/>>

Olomoucké nakladatelství Prodos se zabývá vydáváním učebnic už od roku 1990. Má kompletní řadu učebnic českého jazyka pro oba stupně základní školy. Pro několik předmětů má Prodos již i interaktivní učebnice (v programu ActivInspire), zatím však bohužel ne pro český jazyk.

Prodos své učebnice češtiny nazývá „pracovní učebnice“. Autorkou celé série je doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc. Ke každé učebnici náleží pracovní sešit a tenká příručka pro učitele. Dále autorka navrhuje doplnit tyto materiály dalšími – například časopisy, nahrávkami mluveného jazyka a projevy z televize, jež jakožto silné masmédiu děti velmi ovlivňuje.

Prvním dílem je Český jazyk 6, který se věnuje prohloubení znalostí z nižších ročníků ZŠ v oblasti českého národního jazyka, hláskosloví, skladby, tvarosloví (ohebných slovních druhů) a slohu. „*Výklad je organicky propojen s ukázkami praktických problémů, věnuje se např. spisovnému a nespisovnému jazyku. Nezbytnou*

*složkou prostupující celou učebnici je zaměření na komunikační výchovu.*⁴ V závěru učebnice se nachází oddíl Opakovací a souhrnná cvičení (pravopis, tvarosloví, skladba).

Druhým titulem série učebnic češtiny nakladatelství Prodos je Český jazyk 7. s oddíly Sloh, Nauka o významu slov, Slovní zásoba a její obohacování, Skladba a Tvarosloví. V závěru jsou opět zařazena Opakovací a komplexní cvičení.

V učebnici pro 8. ročník nacházíme tyto kapitoly: Čeština jako slovanský jazyk, Přejímání slov z cizích jazyků, Tvoření slov, Tvarosloví, Skladba, Sloh a závěrečná Cvičení. Žáci se učí základům jazykovědy a samostatné práci s jazykovědnými příručkami. *„Rozvíjí se cit pro jazykovou kulturu a schopnost kultivované praktické komunikace psané i mluvené.*⁵

Český jazyk 9 nabízí oddíly Čeština mezi jinými jazyky, Opakování – syntax, Jazyková kultura, Čeština a její útvary, Vývoj v jazyce, Jak mluvíme, Psaná čeština a Cvičení. Na rozdíl od předchozích učebnic podává informace i o vývoji a rozvrstvení češtiny. Věnuje se i stylistice připravených a nepřipravených, mluvených a psaných projevů. *„Žáci jsou učebnicemi Prodosu prakticky připravováni pro komunikační způsobilost během celé devítileté výuky, poslední učebnice řady pro 2. stupeň pak cestu k jejich komunikační úspěšnosti dovršuje.*⁶

4.1.1.1 Autorka učebnic Prodos

Autorkou učebnic českého jazyka Prodos je přední česká odbornice na textovou syntax a pragmatickou lingvistiku doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc. (*21.11.1952).⁷ Ve své vědecké činnosti se mimo jiné zabývá aplikací teorií a terminologických soustav vypracovaných převážně v souvislosti s angličtinou na češtinu.⁸ Navazuje na tradici pražského strukturalismu a funkční jazykovědy i analytické filozofie jazyka. Doc. Hirschová studuje syntax současné češtiny pomocí analýzy diskurzu (většinou spontánních mluvených projevů). V poslední době se také zabývá problematikou osvojování českého jazyka cizinci (second language acquisition) a jazykem reklamy.

Kromě vydávání odborných publikací (např. monografie o performativních slovesech a vyjadřování komunikativních funkcí v češtině) a dalších prací (je autorkou komunikativně pojatého úvodu do teorie textu a statí analyzujících reálné dialogy

⁴ Prodos: Český jazyk 6. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/6>>.

⁵ Prodos: Český jazyk 8. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/8>>.

⁶ Prodos: Český jazyk 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/9>>.

⁷ Věda.cz: doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z:

<

>

⁸ *Tamtéž.*

a možnosti jejich interpretativního popisu jak z hlediska produkce, tak i recepce)⁹ se zaměřila na učebnice českého jazyka pro základní školy v nakladatelství Prodos a na studijní materiály pro studenty bohemistiky. V učebnicích často využívá výkladové metody dedukce – postup od obecných poznatků k praktickým. Ze všeobecné teorie dítě vyvodí závěr, který je platný pro konkrétní případ. Učitelé by podle Hirschové měli klást důraz především na procvičování na příkladech, názorné zobrazení struktury vět a souvětí (například pomocí magnetické tabule, různých šablon, modelů) a na formulování otázek, jež pomáhají s určením konkrétního větného členu či věty vedlejší.

Je členkou Jazykovědného sdružení České republiky (od 1977), Societas Linguistica Europaea (od 1987), North American Association of Teachers of Czech (od 1995) a International Pragmatic Association (od 2000). V rámci své profese přednášela na několika vysokých školách v České republice (na Univerzitě Palackého v Olomouci, na Technické univerzitě v Liberci), ale i v zahraničí (1993-95 působila na Ohio State University). V současné době působí na Katedře českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.

4.1.2 Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Soukromé pedagogické nakladatelství

<<http://www.ucitelskenoviny.cz/?ucebnice>>

Soukromé pedagogické nakladatelství (od roku 1994) je dalším představitelem těch, které se zabývají vydáváním učebnic všeobecně vzdělávacích předmětů. Učebnice českého jazyka jsou přepracovány tak, aby byly v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem. Hlavním reklamním sloganem SPN je: „*SPN – UČEBNICE S TRADICÍ.*“¹⁰

K učebnicím bohužel neexistuje žádná jejich interaktivní verze. Ke stažení nejsou dostupné ani žádné jiné doplňkové materiály či tematické plány. Ty se nacházejí pouze

⁹ SMOLÍKOVÁ, K. Hirschová Milada. [online]. s. 1 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <kcjl.modry.cz/studenti/slovník/Hirschova%20Milada.doc>.

¹⁰ SPN - pedagogické nakladatelství: profil nakladatelství a info pro školy. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.spn.cz/stranky/infoskoly.php>>.

v příručce pro učitele. Dále lze v sadě zakoupit učebnici a pracovní sešit. Autorkou všech čtyř učebnic je Eva Hošnová, na pracovních sešitech spolupracovala s Ivanou Bozděchovou.

Učebnice pro 6. ročník základní školy je rozdělena na kapitoly Jazyk a jeho útvary, zvuková stránka jazyka, Nauka o slově, Tvarosloví (ohebné slovní druhy), Skladba, a Sloh a komunikace.

Druhou částí série nakladatelství SPN je Český jazyk 7. Autoři si zakládají na tom, že kniha „*svým pojetím a strukturou zůstává tradiční klasickou učebnicí, vychází z tradice české školy.*“¹¹ Tradičně je i rozdělena na kapitoly – Tvarosloví, Pravopis, Nauka o slově, Skladba, Stavbě větná, Stavba textová a Sloh a komunikace. Na konci každé kapitoly se nabízí několik otázek, které slouží k zopakování učiva.

Český jazyk 8 je třetí částí této řady. Obsahuje části Čeština jako jeden ze slovanských jazyků, Nauka o slově, Tvarosloví, Skladba, Stavba větná, Stavba textová a Sloh a komunikace.

Závěrečná část, Český jazyk 9, má podobnou strukturu jako předchozí učebnice: Zvuková stránka jazyka, Tvoření slov a pravopis, Význam slova, Tvarosloví, Skladba věty, Věta a souvětí, Sloh a komunikace.

4.1.2.1 Autoři učebnic SPN

Doc. PhDr. Eva Hošnová, CSc. (*1951), vedoucí autorského kolektivu učebnic českého jazyka SPN, působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace. K jejím publikacím patří například: K vývoji české syntaxe, Praha: Karolinum, 1994; K vývoji slovosledu v nové češtině, Praha: Univerzita Karlova, 2002; K výuce syntaxe na základní škole a její terminologii, Praha: Univerzita Karlova, 2002; Predikace a depredikace, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2007). Spolu s Vlastimilem Styblíkem vydala v roce 2004 Základní mluvnici českého jazyka.¹²

Doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc. (*1960) působí také v Ústavu českého jazyka a komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Věnuje se dynamice slovní zásoby českého jazyka a slovo tvorbě. Její práce se ale týkají i pravopisu, vyučování jazyku komunikativní metodou, stylistiky, vlivů anglického jazyka na český a překladů z angličtiny.

¹¹ SPN - pedagogické nakladatelství: Detaily učebnice 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.spn.cz/stranky/detaily.php?kniha=539>>.

¹² Kdo je kdo v české slavistice: Hošnová Eva. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.slaviste.cz/index.php?page=detail&id=588-hosnova-eva-doc-phdr-csc>>.

Prof. PhDr. Petr Mareš, CSc. působí na stejném pracovišti jako výše uvedené autorky. Ve své vědecké práci se zabývá stylistikou češtiny, komunikaci, vztahům češtiny a němčiny a užívání jazyka v literatuře a filmu.

K autorům učebnic českého jazyka SPN patří i český jazykovědec, pedagog a autor řady dalších učebnic PhDr. Vlastimil Styblík, CSc. (*1926). Celý život studuje metodiku výuky českého jazyka, vydává učebnice, cvičebnice a různé metodické příručky. Spolu s dalšími autory vydal například Přehlednou mluvnici češtiny pro ZŠ, Praha: Fortuna, 1992; Komplexní jazykové rozbory, Praha: SPN, 1992; nebo publikaci Přijímací zkoušky na střední školy – český jazyk a literatura, Praha: SPN, 2002.¹³

PhDr. Ivana Svobodová je v současné době známá pro své působení v oddělení jazykové kultury Ústavu pro jazyk český AV ČR. Odpovídá na dotazy v jazykové poradně ústavu. Má na starosti také projekt internetové příručky českého jazyka. Její práce jsou z velké části popularizační a poradenské, některé se týkají i pedagogiky, pravopisu a stylistiky.

4.1.3 Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Alter

<http://www.alter.cz/obchod/pripravujeme-127/workshop-alter-853#>

Nakladatelství Alter nabízí úplné řady učebnic českého jazyka jak pro první, tak druhý stupeň základních škol a příslušné ročníky víceletých gymnázií. Všechny učebnice ČJ jsou opatřené schvalovací doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy až do roku 2018 a jsou rozděleny na dva díly – Učivo o jazyce a Komunikační a slohová výchova. Celá série těchto učebnic (6 – 9) získala v roce 2003 ocenění Nejlepší exponát na výstavě SCHOLA NOVA 2013.¹⁴

Učebnice Český jazyk 6 (Máme rádi češtinu) byla v nedávné době upravena tak, aby odpovídala Rámcovému vzdělávacímu programu a také novému návrhu učebních osnov z roku 2011. Autorkou učebnice je doc. PhDr. Hana Hrdličková, CSc., na textech

¹³ Databáze knih: Vlastimil Styblík. [online]. [cit. 2014-04-3]. Dostupné z: <<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/vlastimil-styblik-3345>>.

¹⁴ Nakladatelství Alter: Český jazyk 7. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/7-rocnik-100/cj-7r1d-ucivo-o-jazyce-165>>.

spolupracoval Stanislav Rudolf. Učebnice je koncipována jako pracovní. K učebnici patří i výukový CD-ROM.

Série učebnic nakladatelství Alter pokračuje Českým jazykem 7, jehož hlavní autorkou je Mgr. Miroslava Horáčková. (odborná spolupráce doc. PhDr. Hana Hrdličková, CSc.) „*Autoři vycházejí z přesvědčení, že logické postupy, vyvozování a odůvodňování mají ve výuce jazyka své místo. Žáci budou výrazně motivovat poutavé texty spisovatele Ivana Klímy.*“¹⁵ Učebnice byla oceněna Zlatou stuhou (soutěž v oblasti knižní tvorby pro děti a mládež) pro rok 2000.

Autorkou Českého jazyka 8 je stejně jako v případě Českého jazyka 6 doc. PhDr. Hana Hrdličková, CSc. spolu s autorským kolektivem. Autorem úvodních textů je opět spisovatel Ivan Klíma. „*Žáci se učí především dobrými vzory, a proto jsou pravidelně zváni ke spoluúčasti na tvorbě učebnic češtiny i osobnosti současné literatury.*“¹⁶

K autorskému kolektivu učebnice českého jazyka pro 9. ročník patří doc. PhDr. Hana Hrdličková, CSc., Mgr. Jana Hrdličková a Mgr. Miroslava Horáčková. Autorem výchozích textů je básník, spisovatel a písničkář Jiří Dědeček. Učebnice si klade za cíl „*připravit žáky na to, aby úspěšně zvládli přijímací zkoušky na střední školy a aby pro ně byl přechod na tento typ škol co nejplynulejší. Umožňuje systemizaci dříve získaných poznatků a velký důraz klade na rozvoj aplikačních dovedností.*“¹⁷

Nakladatelství proklamuje, že všechny knihy z této řady učebnic zachovávají jednotnou koncepci výuky, avšak přináší i nové prvky a postupy.¹⁸ K učebnicím českého jazyka Alter je možné si stáhnout z internetových stránek www.alter.cz časové tematické plány, očekávané výstupy a klíčové kompetence, které jsou v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem.

4.1.3.1 Autorka učebnic Alter

Se všemi učebnicemi českého jazyka nakladatelství Alter je spojeno jméno doc. PhDr. Hany Hrdličkové, CSc. (*3. 8. 1937, † 21. 11. 2000). Hrdličková je původním povoláním učitelka základní školy, později začala pracovat jako odborná asistentka

¹⁵ Nakladatelství Alter: Český jazyk 7. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/7-rocnik-100/cj-7r1d-ucivo-o-jazyce-165>>.

¹⁶ Nakladatelství Alter: Český jazyk 8. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/8-rocnik-103/cj-8r1d-ucivo-o-jazyce-172>>.

¹⁷ Nakladatelství Alter: Český jazyk 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/9-rocnik-102/cj-9r1d-ucivo-o-jazyce-180>>.

¹⁸ Nakladatelství Alter: Český jazyk 8. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/8-rocnik-103/cj-8r1d-ucivo-o-jazyce-172>>.

na Katedře českého jazyka FF UK. Věnovala se současné češtině, stylistice, didaktice českého jazyka a výuce češtiny pro cizince.

Je autorkou skript didaktiky češtiny, cvičebnic a učebnic pro žáky základních škol i učebnice češtiny jako cizího jazyka a mnoha odborných článků, z nichž některé jsou zaměřené na skladbu (např. *Syntax a její vyučování*. ČJL, 30, 1979-1980, 374-377; Jiří Novotný, *Valence dějových substantiv v češtině*. ČJL, 33, 1982-1983; *Textová syntax a vyučování slohu na vyšším stupni základní školy*. SlavPrag, 26, 1987, 141-144).

Na tvorbě učebnic češtiny nakladatelství Alter spolupracovala s Mgr. Evou Beránkovou a s Mgr. Miroslavou Horáčkovou.

4.1.4 Český jazyk 6 – 9 nakladatelství Fraus

<http://www.fraus.cz/>

Nakladatelství Fraus nabízí moderní řadu učebnic pro 2. stupeň základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Součástí sady tvoří učebnice, pracovní sešit, příručka pro učitele (s klíčem ke cvičením, s formulovanými cíli, s testy, pravopisnými cvičeními a kopírovatelnými cvičeními) a audionahrávka. Žáci tedy nepracují pouze s psanou podobou českého jazyka, ale využívají i mluvená cvičení. Autoři se zaměřují na propojení učiva a rozvoj klíčových kompetencí stanovených Rámcovým vzdělávacím programem. Snaží se rozvíjet ve výuce mezipředmětové vztahy a propojovat poznatky získané z různých zdrojů (z příruček, učebnic, internetu). Studenti by podle autorů učebnice měli primárně vycházet z práce s textem různého zaměření. Učebnice obsahují „*typy cvičení orientované na rozvoj logického uvažování, porovnávání jednotlivých jevů a na řešení problémů*.“¹⁹

Kromě samotných učebnic, pracovních sešitů a audionahrávek mají učitelé na internetových stránkách www.fraus.cz k dispozici ke stažení obsahy výuky, vypracované tematické plány pro jednotlivé ročníky, přehledy očekávaných výstupů

¹⁹ Učebnice fraus.cz: Český jazyk. In: [online]. 2014 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.fraus.cz/cesky-jazyk-2>>.

a kompetencí a další sady cvičení a pracovních listů pro každý ročník, shrnuté pod názvem „online podpora“.

V současné době autoři učebnic českého jazyka nakladatelství Fraus pracují na inovaci celé řady těchto učebnic. Již jsou dostupné učebnice pro 6. a 7. ročník druhého stupně základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií pod pracovním názvem „Nová generace učebnic“. Oproti první generaci obsahuje sada navíc interaktivní učebnici ve formátu Flexibooks, která je vhodná k instalaci do počítače i mobilního telefonu. Vydání učebnice pro 8. ročník je plánováno na léto 2014, učebnice pro 9. ročník pak vyjde v létě 2015.

Protože nová řada učebnic nakladatelství Fraus ještě není zcela kompletní, zvolila jsem si pro svou magisterskou diplomovou práci původní řadu učebnic autorské dvojice Mgr. Zdeňky Krausové a PaedDr. Renaty Teršové, vydanou v letech 2004 – 2005. Na učebnici pro 8. ročník spolupracovala Mgr. Martina Pašková.

Učebnice pro 6. ročník je rozdělena na oddíly tvarosloví, skladba, zvuková stránka jazyka, rozvrstvení národního jazyka, jazykověda a její složky a komunikace a sloh. Opakování z pátého ročníku je zařazeno na začátku pracovního sešitu.

Český jazyk 7 je tvořen částmi nauka o významu slov, nauka o tvoření slov, tvarosloví, skladba, pravopis, komunikace a sloh.

Učebnice pro 8. ročník nám předkládá kapitoly obohacování slovní zásoby, tvarosloví, pravopis, skladba, obecné výklady o českém jazyce, komunikace a sloh.

Slovní zásoba a význam slova, nauka o tvoření slov, tvarosloví, skladba, zvuková stránka jazyka, obecné výklady o jazyce a komunikace a sloh jsou součástí učebnice Český jazyk 9.

Audionahrávky jsou společné pro český jazyk a literaturu. „*Přibližně třetina je věnována českému jazyku a obsahuje ukázky správné výslovnosti, slohových útvarů a čtený text.*“²⁰ Ve zbývajících částech jsou hudební ukázky a ukázky textů potřebné k práci s čítankou.

4.1.4.1 Autorky učebnic Fraus

Nakladatelství Fraus svěřilo vytvoření série učebnic českého jazyka pro žáky 2. stupně základních škol poměrně neznámým autorkám, Mgr. Zdeňce Krausové

²⁰ Učebnice Fraus: Český jazyk - II. stupeň ZŠ. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.fraus.cz/rozsireni/cesky-jazyk-2-stupen-zs/>>.

a PaedDr. Renatě Teršové. PaedDr. Renata Teršová působí jako výchovná poradkyně na Gymnáziu Luďka Pika v Plzni.

5 Kapitoly o syntaxi

5.1 Syntax v učebnicích Prodos

V porovnání se všemi tradičními řadami učebnic, které vykládají učivo skladby v souladu s formálním přístupem, se knihy nakladatelství Prodos věnují modernějšímu (funkčnímu) pojetí výkladu syntaxe. Můžeme zde najít pasáže zaměřené na komunikační funkce výpovědi, na postoje mluvčího. S rostoucím věkem žáků roste i teoretická náročnost učebnice.

Všechny učebnice jsou prostoupeny komunikační výchovou, která se realizuje ve cvičeních praktických situací. Po žácích je vyžadována schopnost samostatně pracovat s odbornými jazykovědnými příručkami. Tyto učebnice mají formu podobnou pracovním sešitům a svým grafickým zpracováním a barvami žáky jistě zaujmou.

V učebnicích je zapsáno minimum teorie. Většinou je vyčleněna v úsecích označených „Pamatuj!“, „Nezapomeň!“, „Zopakujte si“ či v úvodu kapitoly. Více prostoru je naopak věnováno procvičování.

5.1.1 Učebnice Český jazyk 6

Učivo šestého ročníku opakuje a dále rozvíjí znalosti žáků z prvního stupně základní školy. Autoři této publikace jde nejen o to, aby se žáci zvládli naučit všechny gramatické poučky, ale i o to, aby se byli schopni kultivovaně a srozumitelně vyjadřovat. Neměli by se jen o jazyce učit, měli by o něm i přemýšlet. *„Důraz se klade na komunikativní dovednosti žáků – mají získat pevné povědomí o tom, jaké vyjadřovací prostředky jsou vhodné v určitých situacích a jaké nikoli, jak vypadá kultivovaná komunikace.“*²¹

V šestém ročníku se oproti prvnímu stupni rozšiřuje výuka syntaxe a tedy i větného rozboru. Jeho výuka by podle Hirschové neměla sloužit pouze k hlubšímu seznámení se s českým jazykem, měl by také sloužit ke cvičení systematického myšlení.²²

²¹ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 32s. ISBN 80-7230-004-0, str. 3.

²² Tamtéž, str. 3.

Kapitola skladba v učebnici Český jazyk 6 přímo navazuje na Český jazyk 5 (Hirschová, Mikulenková), kde je uplatněn valenční přístup. V tomto případě je tedy vhodné používat na obou stupních základní školy stejnou řadu učebnic.

5.1.1.1 Základní věta, větné členy

Kapitola je uvozena pojmem základní věta, s nímž je ale nakládáno jako s pojmem výpověď (ve funkčním pojetí syntaxe). Centrálním větným členem (nadřazeným podmětu) se tedy stává přísudek, který určuje jak význam věty, tak je jejím gramatickým základem.

Termín základní věta lze přirovnat k odbornému termínu základová větná struktura, což je minimální úplná (smysluplná) věta, v níž jsou obsazeny všechny valenční pozice slovesa (přísudku). Základní věta může být (podle valence jednotlivých sloves) tvořena buď pouze tvarem slovesa, nebo až čtyřmi slovy ve valenčním poli přísudku (u sloves trojvalenčních, která mají kromě podmětu ještě 2 další pravovalenční pozice). Základními větnými členy (konstitutivními) tedy podle pojetí Hirschové není jako tradičně pouze podmět a přísudek (tato zažitá představa je nesprávná), ale podmět (Po), přísudek (Př) a doplnění (D)²³. Každý z těchto základních větných členů může být několikanásobný. Sloveso může určovat formu svých valenčních doplnění (například pád). Pokud je základní věta kompletní syntakticky, je kompletní i sémanticky. Jednoduše řečeno věty syntakticky nekompletní nedávají smysl, což každé dítě samo moc dobře pozná.

Děti v 6. ročníku ještě nepracují s gramatickými větnými vzorci, pouze se zamýšlí nad základovou strukturou věty a logicky ji doplňují. Na procvičení jsou k této problematice zařazena 3 cvičení – první na vypisování základních vět z textu, druhé na doplňování neúplných vět a třetí na spojování vět v souvětí.

Větné členy jsou pak rozděleny na základní a rozvíjející. Hlavní kapitolou části o základních větných členech je oddíl o přísudku. Děti se již od 6. třídy učí rozlišovat přísudek slovesný a přísudek slovesně jmenný (tradiční školské pojetí pracuje s termínem přísudek jmenný se sponou - sloveso být + substantivum / adjektivum). Autorka zdůrazňuje, že žádný „jmenný přísudek“ neexistuje, protože v přísudku vždy musí být sloveso.²⁴ Jako spona se uvádí sloveso být.

²³ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 80s. ISBN 80-7230-005-9, str. 19.

²⁴ Tamtéž, str. 15.

Samostatná kapitola věnovaná podmětu v učebnici schází, zmiňují se pouze věty s nevyjádřeným podmětem v oddíle Shoda přísudku s podmětem.

K rozvíjejícím (fakultativním) větným členům se řadí přívlastek a příslovečné určení. Děti se je učí odlišovat podle toho, jaký slovní druh rozvíjí. Přívlastek autorka uvádí prozatím pouze shodný a neshodný (ačkoli v příručce pro učitele je zmíněn i přívlastek několikanásobný a postupně rozvíjející, u kterých Hirschová zdůrazňuje především nutnost grafického zobrazení, bez něhož není rozdíl mezi těmito dvěma typy přívlastku dostatečně jasný). Příslovečná určení rozlišuje způsobu, místa, času, příčiny, účelu a podmínky. Příslovečná určení způsobu se pro zjednodušení dále nediferencují, ze stejného důvodu se prozatím nepracuje s kauzálními příslovečnými určeními.

Příslovečná určení jsou rozdělena do dvou skupin – první skupina je zařazena k rozvíjejícím větným členům, druhá část je ale zařazena do oddílu Druhy doplnění – Doplnění příslovečné (komplement adverbialní) a Doplnění předmětové (komplement objektový). Prozatím není uveden komplement kvalifikační (tzv. valenční doplněk, například: *Vypadal zklamaný.*) Doplněním jsou označeny ty větné členy, které (kromě podmětu a přísudku) patří do základní věty (sloveso je vyžaduje). Doplnění příslovečná jsou tedy nutným doplněním slovesa, kdežto příslovečná určení (jež nejsou nutná pro smysluplnost věty) jsou rozvíjejícími větnými členy. Hirschová navrhuje doplnění příslovečná značit ve větném rozboru zkratkou D/Pu, kdy Pu symbolizuje typ odpovídajícího příslovečného určení, například:

Vypadá smutně. – D/Puz

Honza vletěl do pokoje. – D/Pum

Doplnění předmětové je větný člen, na který se ptáme pádovými otázkami. Nejčastěji bývá ve 4. pádu, v ostatních pádech je menší četnost výskytu. „*Tato doplnění vyjadřují, co při ději přísudkového slovesa vzniká, čeho se obsah slovesa týká, co děj slovesa zasahuje.*“²⁵

Kromě doplnění předmětového Hirschová uvádí i řidší využití předmětu jako rozvíjejícího (volného) větného členu, bez něhož základní gramaticky správná věta může vzniknout. Takový větný člen tedy není bezpodmínečně nutnou součástí věty a lze ho vypustit. Často se ve větě vyskytuje spolu s předmětovým doplněním ve 4. pádě, například:

²⁵ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 80s. ISBN 80-7230-005-9, str. 20.

Tomáš přečetl babičce dopis. – dopis = D/Pt (základový větný člen), ve 4. pádě
– babičce = Pt (nezákladový větný člen), ve 3. pádě

„Jako nezákladní předměty se definují výrazy se slabou valencí nebo výrazy nevalenční, které jsou zatíženy sémantickými příznaky “prospěchovosti” (dativ) a “nástrojovosti” (instrumentál). ... Z teoretického hlediska je uvádění nezákladového (rozvíjejícího) předmětu ústupkem tradiční větněčlenské klasifikaci – je nutné nějak pojmenovat nevalenční dativy a instrumentály, které nepatří do základní věty.“²⁶

Toto rozdělení větných členů na základové a nezákladové je vhodné s dětmi neustále opakovat a procvičovat, aby nedocházelo k chybám ve větném rozboru. U každého samostatného příkladu je nutné se nejdříve zamyslet nad větnými členy konstitutivními (určit základní větu). Nemohou větné členy rovnou určovat, musí především zjistit, na jakém slovním druhu je daný rozvíjející větný člen závislý (určit vztah ke slovesu, syntagmata a formulovat k nim otázky).

5.1.1.2 Věta jednoduchá s několikanásobným přísudkem, souvětí

Další kapitola předpokládá u dětí znalost problematiky rozdílů mezi větou jednoduchou s několikanásobným přísudkem a souvětím. V učebnici Český jazyk 5 již bylo toto rozlišení probráno, dále se pouze připomíná. Žáci mají výše uvedené rozlišovat dle definice: *„Několikanásobné přísudky tvoří jeden významový celek, mívají jedno společné doplnění. Tam, kde má každý přísudek své vlastní doplnění nebo rozvíjející člen jde o samostatné věty spojené v souvětí.“²⁷* Kritérium významové blízkosti sloves v několikanásobném přísudku je tedy doplňkové.

Souvětí je pak tradičně děleno na souřadné a podřadné, věta hlavní je definována jako taková, která může sama o sobě fungovat v textu a je s ostatními větami hlavními v souvětí souřadném spojena souřadícími spojky. Věta vedlejší samostatně fungovat nemůže a zastupuje nějaký větný člen věty hlavní. Ačkoli věta vedlejší může nahrazovat nejen nezákladový, ale i základový větný člen, neuznává již Hirschová v názvech vedlejších vět zkratku D (doplnění).

Už pro žáky 6. ročníku zavádí Hirschová pojmy spojky s významem slučovacím, odporovacím, vylučovacím a to v oddíle o psaní čárek v souvětí souřadném. Nevím ale, zda jsou tak malé děti schopné tyto významy (například odporovací význam spojky *a*

²⁶ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 32s. ISBN 80-7230-004-0, str. 10.

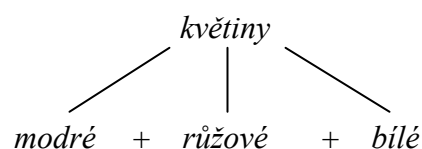
²⁷ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 80s. ISBN 80-7230-005-9, str. 21.

a výrazu *a ne* od slučovacího v různých kontextech; rozlišení slučovacího a vylučovacího *nebo*, různovětné spojky) od sebe odlišit. Navíc se tato problematika v učebnici pro 7. ročník vůbec nerozvíjí, najdeme ji až v učebnici Český jazyk 8. V příručce pro učitele k učebnici Český jazyk 6 ale autorka navrhuje zmínit tyto významové vztahy velmi stručně a pracovat především s příklady.²⁸ Nezapomíná se ani na psaní čárek v souvětí podřadném, základní spojky (a vztažné výrazy) podřadící jsou vypsány.

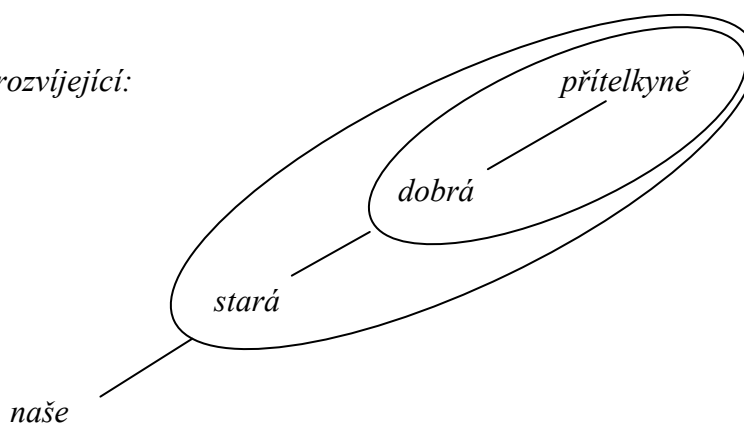
5.1.1.3 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

Na grafickém zpracování stavby věty jednoduché je na první pohled nápadné užití prostých čar při znázornění syntagmat. Neužívá se ani dvojitá čára mezi podmětem a přísudkem. Hirschová zdůrazňuje nutnost grafického zpracování struktury věty, především pokud jde o přívlastek několikanásobný a postupně rozvíjející. U těchto větných členů navrhuje následující zápis:

přívlastek několikanásobný:

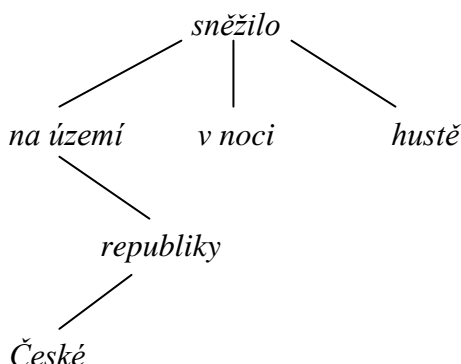
přívlastek postupně rozvíjející:

²⁸ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 32s. ISBN 80-7230-004-0, str. 11.

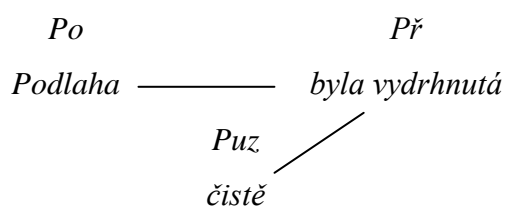
Grafický zápis je proveden nejprve bez jakéhokoliv popisu větných členů (dokonce i bez ohledu na pořadí slov ve větě), a to i u celkového grafu věty jednoduché:

*Na území České republiky v noci hustě sněžilo.*²⁹

Další grafy už ale popis větných členů mají:

*Podlaha byla čistě vydrhnutá.*³⁰

5.1.1.4 Grafické znázornění stavby souvětí

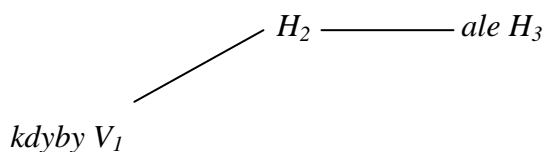
Při rozboru souvětí se stejně jako v tradičních učebnicích žáci řídí tím, že závislé věty graficky znázorňují vždy o jeden řádek níž než věty řídící. V učebnici jsou vyloženy základní stavební typy souvětí, a to i takový typ, kdy je do jedné věty hlavní vložená věta vedlejší.

Věty (hlavní i vedlejší) jsou značeny velkými počátečními písmeny (hlavní = H, vedlejší = V). Vedlejší věty jsou uvozeny spojkou, interpunkce v grafu souvětí zaznamenána není. Závislost vět (a stejně tak i prostor mezi větami hlavními) není značena šipkou ale prostou čarou. Věty hlavní i vedlejší jsou číslovány dolním indexem podle celkového počtu vět v souvětí, například:

²⁹ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 80s., ISBN 80-7230-005-9, str. 17.

³⁰ Tamtéž, str. 18.

Kdyby přišlo, nešli bychom na procházku, ale zůstali bychom doma.

Druhy vedlejších vět jsou v ostatních sériích učebnic 6. ročníku zmíněny jen okrajově, učebnice Prodos pracuje prozatím s vedlejšími větami příslovečnými, přívlastkovými a objektovými. Jednotlivé druhy vedlejších vět by učitelé měli probírat zvlášť a teprve při opakování přidat souhrnná cvičení.³¹

Učebnice Prodos pro 6. ročník tedy v kapitole Skladba shrnuje vše, co by žáci měli znát z prvního stupně základní školy – pojmy základní věta a základní větné členy. Dále se učebnice zaměřuje na rozlišení základních a rozvíjejících větných členů, vět jednoduchých s několikanásobným přísudkem a souvětí, souvětí souřadných a podřadných a poměrně velká část je věnována grafickému zpracování věty jednoduché a souvětí.

5.1.2 Učebnice Český jazyk 7

Moderní učebnice českého jazyka pro 7. třídu se zaměřuje na moderní jazykovědné teorie (valenční syntax) a na komunikační výchovu. Navazuje na učebnice Český jazyk 5 (Mikulenková, Hirschová, PRODOS 1996) a Český jazyk 6 (Hirschová, PRODOS 1996).

5.1.2.1 Věta jednoduchá, větné členy

Kapitola skladba opět začíná opakováním, a to vyhledáváním základních vět a určováním větných členů. Žáci si mají získané poznatky především upevnit (např. rozdíly mezi základovými a nezákladovými větnými členy). Připomíná se zde podmět, nevyjádřený podmět, přísudek, verbonominální přísudek, doplnění, různé druhy příslovečných určení a přívlastků a nezákladový předmět. Připouští se existence vět, které mají pouze jeden základní člen – přísudek, ale termín věta bez podmětu se zatím nepoužívá.

³¹ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 32s. ISBN 80-7230-004-0, str. 12.

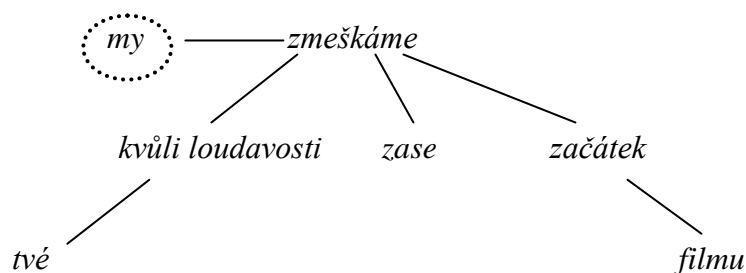
Hirschová opět zdůrazňuje nutnost tvoření správných otázek k jednotlivým větným členům, například k příslovečným určením. Dále by žáci měli být schopni větné členy nahradit odpovídajícím druhem věty vedlejší.

5.1.2.2 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

Typ grafického znázornění věty jednoduché je stejný jako v předchozím díle učebnice. Hirschová upřednostňuje prostorové znázornění před lineárním, které je méně přehledné a slova, jež jsou spojena syntaktickým vztahem, mohou být od sebe ve slovosledu více vzdálena a daný vztah se potom hůře odhaluje.

Nově se probírá grafické znázornění podmětu nevyjádřeného, který autorka učebnice navrhuje kolem dokola vytečkovat, či jiným způsobem potlačit, například:

*Kvůli tvé loudavosti zase zmeškáme začátek filmu.*³²

Grafy vět jednoduchých si mohou děti nacvičit na bohatém arzenálu cvičení.

5.1.2.3 Grafické znázornění stavby souvětí

Oproti minulému dílu učebnice přichází změna v grafickém znázornění stavby souvětí. Místo označení věty hlavní písmenem H a vedlejší písmenem V přichází na řadu značení vět hlavních římskými a vět vedlejších arabskými řadovými číslicemi. Druh vedlejší věty se zapisuje za číslo věty do závorky, spojky v grafu zůstávají, čárky se nezaznamenávají.

³² HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 31s. ISBN 80-7230-022-9, str. 15.

*Kocour Muzu zamručel, svinul svůj huňatý ohon kolem sebe a uvelebil se k odpočinku, a tak jsme věděli, že se mu u nás líbí.*³³

I. + II. + a III. → a tak IV.

že 5 (vedl. věta předmětná)

5.1.2.4 Úplné a neúplné věty

Novou látkou pro žáky je zavedení pojmů úplné a neúplné věty (v tradiční školské terminologii jde o větné ekvivalenty). Na příkladu rozhovoru při nákupu jízdenek na vlak Hirschová ukazuje, že komunikace může být plně srozumitelná, ačkoli se věty samotné nezdají být smysluplné (postrádají některé základové větné členy a z hlediska skladby tak nejsou větami). Účastníci rozhovoru (a často i nezúčastnění) jsou schopni „mezery“ ve větách podle kontextu či podle svých zkušeností doplnit. Je zdůrazněno využití takových vět nejen v běžné komunikaci, když je podmínkou co nejrychlejší dorozumění, ale i v literatuře nebo při tvorbě novinových titulků, inzerátů a nejrůznějších nadpisů a je důležitá i jejich vázanost na konkrétní situaci. Mezi úkoly nechybí ani zadání, aby si podobný rozhovor žáci vyzkoušeli mezi sebou.

Do protikladu k neúplným větám staví Hirschová věty s nevyjádřeným podmětem, které podle ní neúplné nejsou, neboť podmět je určen tvarem slovesa v přísudku.³⁴ Za neúplné jsou považovány především takové věty, jež nemají sloveso. Termín neúplné věty je použit pro zjednodušení problematiky, ve skutečnosti to věty nejsou: „*Jak plyne z valenčního přístupu k syntaxi, nepočítá se zde s tzv. „jmennými“ větami – útvary bez určitého tvaru slovesného se nepovažují za věty, nýbrž jen za situačně a kontextově podmíněné neúplné realizace útvarů se slovesem.*“³⁵

Podkapitolou části Úplné a neúplné věty je Dorozumívání mezi lidmi – pasáž o komunikaci. Žáci se dovídají, že „*Dorozumívání pomocí jazyka nebo dohodnutých znaků (morseovka, dopravní značky) se nazývá komunikace. Každé sdělení, které má obsah, nazýváme komunikát.*“³⁶

³³ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 31s. ISBN 80-7230-022-9, str. 15.

³⁴ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7*. Olomouc: Prodos, 1998. 79s. ISBN 80-7230-012-1, str. 32.

³⁵ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 31s. ISBN 80-7230-022-9, str. 16.

³⁶ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7*. Olomouc: Prodos, 1998. 79s. ISBN 80-7230-012-1, str. 33.

5.1.2.5 Přímá a nepřímá řeč

Na úplné a neúplné věty je navázáno téma přímé a nepřímé řeči. Je zdůrazněno především využití přímé řeči ve vypravování a její uvození uvozovací větou, jež může předcházet přímé řeči, může být do ní vložena nebo za ní následovat. Hirschová v souvislosti s uvozovací větou zavádí pojem slovesa vyjadřující mluvení nebo související s promluvou. Tato slovesa pak dále klasifikuje na ta, která souvisí s obvyklou řečí (řekl, pronesl), ta, která souvisí s hlasitostí (zašeptal, vykřikl) a ta, která souvisí s kvalitou (s vlastnostmi) hlasu – s jeho změnou (zabručel, zasyčel) a neobvyklou výslovností (zašišlal, zažvatlal) a s funkcí věty (slíbil, porosil, nařídil).³⁷

Funkce nepřímé řeči je primárně stejná jako řeči přímé – reprodukce mluvy nějaké osoby. Rozdíl je spatřován v tom, že nepřímá řeč k tomuto sdělení využívá formy souvětí, v němž uvozovací věta tvoří větu hlavní a promluva větu vedlejší. V tomto úseku autorka opakuje druhy vět vedlejších (předmětové, podmětové a přívlastkové) a otázky, které slouží k jejich klasifikaci.

V dalších sériích učebnic není problematika přímé a nepřímé řeči řazena do učiva skladby, bývá probírána v souvislosti se slohem a vyprávěcím slohovým postupem.

5.1.2.6 Věty podle postoje mluvčího (komunikační typy vět)

Oddíl Věty podle postoje mluvčího je vystavěn hlavně na souvislosti komunikačních typů vět a nepřímé řeči. Vše začíná praktickým cvičením, kdy žáci odhalují funkce, které jednotlivé příklady vět v přímé řeči mají, a podle nich si zvolí sloveso do věty hlavní, jež je součástí věty nepřímé. Funkce takových vět Hirschová shrnuje pod pojmem funkce vět v dorozumívání (jedná se například o oznámení, otázku, výzvu, přání a podobně).³⁸ Tyto funkce vět pak náleží k druhům vět podle postoje mluvčího. Ty učebnice stanovuje 4: věty oznamovací, věty tázací, věty výzvové a věty práci. Druhy vět, jejich charakteristiky a funkce popsane v učebnici jsou shrnuty do následující tabulky:

³⁷ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7*. Olomouc: Prodos, 1998. 79s. ISBN 80-7230-012-1, str. 35.

³⁸ Tamtéž, str. 36.

Druh věty	Charakteristika	Funkce
oznamovací	nejčastěji indikativ	oznámení, slib, návrh, poděkování, omluva
tázací	stoupavá melodie, tázací slova	
výzvodé	nejčastěji imperativ	žádost, prosba, nařízení, příkaz, zákaz
přací	přací částice, kondicionál	

Otázky jsou rozděleny na zjišťovací (ano-ne) a doplňovací (je v nich obsaženo tázací slovo). U otázek doplňovacích se připouští změna slovosledu, kdy se tázací slovo vyskytuje na úplném konci otázky (kvůli zdůraznění). Dále se uvádí úloha mnohých otázek (vět s formou otázky) jako výzvodých vět například se zdvořilostním charakterem (mohl bys, můžeš, atd.). Jako výzva jsou brány takové věty tázací, na něž nestačí reagovat slovně (např. „*Mohli byste otevřít okno?*“ „*Mohli.*“), ale očekávají se konkrétní činy. Stejnou funkci mají i věty oznamovací typu: „*Všichni si teď vezmou učebnici.*“

Hirschová neuzivá termín věty rozkazovací, protože rozkaz je specializovaný typ výzvy. Pokud je to možné, doporučuje učitelům užívat v souvislosti s výzvodými větami odborný termín – věty direktivní, který je podle ní nejpřesnější. Věty výzvodé se v nepřímé řeči připojují spojkou *aby*.³⁹

Není opomenuta ani existence vět zvolacích. Ty nejsou samostatným typem vět, mohou být totiž jakéhokoliv druhu, pokud jsou vysloveny s citovým pohnutím (například oznamovací věta zvolací, tázací věta zvolací, atd.). Věty zvolací tedy tvoříme za pomoci své intonace sami.

K určení komunikačního typu a pro pochopení funkce konkrétní věty je třeba znát celou komunikační situaci, vědět kdo je mluvčí, adresát za jakých okolností spolu hovoří.⁴⁰ Nejlepším cvičením na určování komunikačních typů vět je jejich vyhledávání v reálných rozhovorech, v novinách, časopisech.

5.1.3 Učebnice Český jazyk 8

Učebnice Český jazyk 8 již pracuje s rozsáhlejší odbornou syntaktickou terminologií. Žákům opět předkládá základy valenční syntaxe a teorie komunikačních

³⁹ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 31s. ISBN 80-7230-022-9, str. 17.

⁴⁰ Tamtéž, str. 16.

funkcí a nabádá je, aby vyhledávali materiály vhodné k jazykovému rozboru nejen v učebnici češtiny, ale i ve svém okolí (v médiích, v komunikaci atd.).

5.1.3.1 Věta jednoduchá a souvětí

Učebnice Český jazyk 8 pracuje s pojmem základní věta stejně jako předchozí učebnice. Jako protiklad věty základní se zde objevuje pojem věta rozvitá (to znamená věta, která má kromě základových i nezákladové větné členy). Žáci v textu poznají věty neúplné, umí odhadnout situace, ve nichž byly proneseny a jsou schopni je doplnit na věty úplné. Ví, že věty, které nemají přísudek, nejsou gramaticky správné. Zvládnou také probrané větné členy nahradit odpovídajícími větami vedlejšími a naopak. Znovu se pak opakuje problematika odlišení věty jednoduché s několikanásobným přísudkem a souvětím.

V rámci látky související se souvětím se žáci učí rozeznávat souvětí souřadná a podřadná. Spojovací výrazy jsou schopni klasifikovat na spojky souřadící a podřadící, vztažná zájmena a příslovce a doplnit do souvětí čárky. Podle počtu přísudků umí samostatně určit počet vět v souvětí. Samozřejmostí pak je grafické naznačení stavby souvětí. Stavba souvětí podřadného je brána analogicky ke stavbě věty jednoduché.

5.1.3.2 Větné členy

Kapitola věnovaná větným členům je stejně jako ta předchozí převážně opakovací. Je zaměřena na vyhledávání jednotlivých větných členů v textu. Pro podmět jsou tradičně důležité pojmy podmět vyjádřený a nevyjádřený. U vyjádřeného podmětu přichází na řadu určování slovních druhů, jimiž je tento podmět vyjádřen.

Ve cvičeních týkajících se přívlastku se opět zdůrazňuje nutnost grafického zpracování struktury věty, a to tentokrát v případech, kdy je přívlastek shodný součástí přívlastku neshodného (například *okna našeho domu*).

K již probrané skupině příslovečných určení se nově přibírá příslovečné určení přípustky (okolnosti, která je v rozporu s větou). To je vykládáno společně s jeho substitucí – vedlejší větou přípustkovou. Autorka připouští, že otázkový test k určení tohoto větného členu je v tomto případě obtížnější. Doporučuje převést si příslovečné určení přípustky na vedlejší větu a naučit se spojky, které se s touto větou pojí.⁴¹

Nově je také zařazeno téma doplnění kvalifikace. Vysvětluje se na příkladech základních vět, v nichž přísudek toto doplnění vyžaduje (*například dopis se zdál, dívky se*

⁴¹ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 8*. Olomouc: Prodos, 2000. 79s. ISBN 80-7230-048-2, str. 34.

vydávaly). Tyto přísudky musí být doplněny podstatným nebo přídavným jménem, které se shoduje buď s podmětem, nebo s předmětovým doplněním. Je zajímavé, že ke slovesům vyžadujícím toto kvalifikační doplnění Hirschová řadí i slovesa *stát se / stávat se*, jež v tradičním pojetí školské skladby náleží ke sponám. S doplněním kvalifikace (valenčním doplňkem) se ucelil výčet základních větných členů na přísudek, podmět, doplnění předmětové, doplnění příslovečné a kvalifikace. „Uvádění větného členu kvalifikace mj. znamená, že se zde, v souladu s Mluvnici češtiny, nepracuje s tzv. polosponovými slovesy ani s tzv. nutným doplňkem!“⁴²

Posledním pro žáky novým větným členem je doplněk (nevalenční). Hirschová vysvětluje jeho vznik pomocí transformovaných vět. Dvojice vět musí mít společný podmět, nebo podmět a předmětové doplnění. Pokud takové věty spojíme do jednoho celku, vznikne doplněk:

- a) Děti se vrátily z výletu.
- b) Děti byly unavené.
- c) Děti se vrátily z výletu unavené.⁴³

Doplněk není pro větu příliš důležitý, chápe se pouze jako její informační obohacení. Pokud je doplněk vyjádřen přídavným jménem (a ne infinitivem), shoduje se s podstatným jménem v podmětu nebo v předmětu. Jako tradičně následuje po výkladu doplňku vedlejší věta doplňková, která je od věty předmětové odlišena vyjádřením předmětu.

5.1.3.3 Souřadné vztahy mezi větami

K problematice souřadných vztahů mezi větami (nejen mezi větami hlavními, ale i mezi stejnými větami vedlejšími) se v této sérii učebnic nedostáváme poprvé. Již byly okrajově zmíněny v učebnici pro šestý ročník. Nyní jsou však vysvětleny vztahy všechny a také podrobněji. Zdůrazňuje se, že souřadně spojené věty na sobě nejsou závislé, jsou syntakticky rovnocenné, ale liší se vztahem svých obsahů. Jako pomůcka může sloužit i to, že se jednou větou nemůžeme zeptat na druhou.

V učebnici je definováno 5 různých významových vztahů – slučovací, odporovací, stupňovací, vylučovací, důvodový a důsledkový. Poslední jmenovaný je v tradičním pojetí skladby oddělován. Vztah důvodový se nazývá buď termínem

⁴² HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 8 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 2000. 23s. ISBN 80-7230-049-0, str. 14.

⁴³ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 8*. Olomouc: Prodos, 2000. 79s. ISBN 80-7230-048-2, str. 35.

„příčinný“, nebo „vysvětlovací“. Hirschová k významovým vztahům dodává i jednotlivé sady spojek (i zdvojených spojovacích výrazů) a pravidla k psaní čárek.

5.1.4 Učebnice Český jazyk 9

V učebnici pro 9. ročník základní školy zabírá kapitola o syntaxi překvapivě nejmenší prostor (pouhých osm stran) v rámci celé série učebnic Prodos. Na druhou stranu má ale učebnice části navíc, a to kapitolu nazvanou Jak mluvíme, Psaná čeština a mini kapitolku s názvem Jazyková kultura, v níž jsou zmíněny základní české jazykovědné příručky.

5.1.4.1 Mluvený a psaný jazyk

Úkolem žáků podle části Jak mluvíme je porozumět jednotlivým útvarům českého jazyka (útvarům spisovné češtiny, běžně mluvenému jazyku, slangům, nářečím atd.) a umět je vhodně používat v různých komunikačních situacích. Zdůrazňuje se tedy aspekt situační zakotvenosti mluveného jazyka.

Jazykové projevy jsou zde již rozdělovány na připravené, nepřipravené, mluvené a psané. Dále se tyto projevy posuzují také podle toho, pro koho jsou určeny, např. pro laickou či odbornou veřejnost a podobně.

Celý oddíl je bohatě vybaven nejrůznějšími praktickými cvičeními a modelovými situacemi (žáci mají například sestavit projev k zahájení školního koncertu, zahájit školní akademii, v roli rodiče omluvit dítě z vyučování, ohlásit policii nehodu, atd.).

K jednotlivým cvičením jsou často připojena syntaktická cvičení (například: proveďte syntaktický rozbor, znázorněte graficky, vyhledejte neúplné věty, určete počet vět). Mluvené projevy se žáci učí charakterizovat z hlediska slovosledu, hledají v nich výplňková slova. Porovnávají stavbu vět textů mluvených i psaných.

U psaných textů pozorují zhuštěnost a informace, které nestihli zachytit, znovu vyhledávají. Hledají i slova odvozená od sloves a tyto kondenzované konstrukce nahrazují samostatnými větami (verbalizují).

5.1.4.2 Stavba věty jednoduché

První podkapitola týkající se skladby se opět vrací k opakování pojmů základní věta, úplná a neúplná věta, základní větné členy, rozvíjející větné členy. Znovu se probírá členění věty na skladební dvojice a nadřazenost a podřícenost jednotlivých větných členů.

K podkapitole Stavba věty jednoduché se zde řadí například i určování vět vedlejších (to vyplývá ze skutečnosti, že struktura souvětí podřadného je podobná struktuře věty jednoduché – věta vedlejší nahrazuje větný člen věty jednoduché). Spojovací výrazy jsou již žáci schopni klasifikovat a nahrazovat synonymními. Samostatná kapitola týkající se souvětí do učebnice není zařazena, cvičení (na určování typu souvětí, na nácvik grafického rozboru, atd.) jsou připojena k oddílu Stavba věty jednoduché.

5.1.4.3 Několikanásobné větné členy

Novou látkou pro žáky devátého ročníku je určování významových vztahů mezi několikanásobnými větnými členy. Nově se učí, že vztah souřadnosti mezi větami a větnými členy se nazývá termínem koordinace. Na rozdíl od učebnice pro 8. třídu jsou nyní vztahy důvodový a důsledkový vnímány samostatně, výsledkem je tedy 6 různých významových vztahů.

5.1.4.4 Přistavování

Kromě vztahu koordinace se poprvé žákům představuje i vztah adordinace (přistavování, vztah široké totožnosti). Prakticky se jedná také o vztah mezi několikanásobnými větnými členy, které pojmenovávají stejnou skutečnost, ale protože jsou to členy komplexní (termín převzatý z Příruční mluvnice češtiny), nejedná se zde o koordinaci. „Na rozdíl od tradičního chápání se zde za několikanásobné větné členy považují i členy ve vztahu adordinace. Termín apozice se zde neuvádí, nicméně v souladu se Šmilauerovým pojetím (a pojetím Mluvnice češtiny III) se zde adordinace (= apozice) chápe jako vztah mezi rovnocennými větnými členy, nikoli jako specifický větný člen!“⁴⁴ Hirschová přidává ještě vysvětlení: „Jejich pořadí je často možné zaměnit, vyslovují se s pauzou, v písmu je oddělujeme čárkami.“⁴⁵ Dále jsou zmíněny i další významové vztahy, které existují v rámci komplexních větných členů – například shrnutí, výčet, ztotožnění.⁴⁶

5.2 Syntax v učebnicích SPN

K autorskému kolektivu učebnic SPN patří doc. PhDr. Eva Hošnová, CSc., doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc., prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., PhDr. Vlastimil

⁴⁴ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 9 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 2001. 31s. ISBN 80-7230-089-X, str. 9.

⁴⁵ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 9*. Olomouc: Prodos, 2001. 79s. ISBN 80-7230-088-1, str. 24.

⁴⁶ HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 9*. Olomouc: Prodos, 2001. 79s. ISBN 80-7230-088-1, str. 24.

Styblík, CSc. a PhDr. Ivana Svobodová. Graficky jsou učebnice zpracované jednoduše, převládají nebarevné stránky, občas je zařazen obrázek. Teorie je vždy zapsaná do rámečku se žlutou výplní, je tedy snadno rozeznatelná od cvičení.

Učebnice předkládá žákům různé texty, které by jim měly usnadnit tvorbu jejich vlastních jazykových projevů (mluvených i psaných). Autoři zdůrazňují vztah českého jazyka i k ostatním předmětům – když žáci skvěle poznají češtinu, bude se jim lépe studovat jazyk cizí. Bez správného porozumění textu zase nezvládnou vyřešit žádnou matematickou úlohu.

5.2.1 Učebnice Český jazyk 6

Kapitola skladba je v učebnici Český jazyk 6 řazena až na konec knihy. Zabírá o hodně menší část než například tvarosloví. Je rozdělena na 4 větší podkapitoly – Stavba větná, Věta jednoduchá a souvětí, Tvoření vět a Stavba textová. Oproti ostatním učebnicím je teorie v učebnicích řady SPN občas zjednodušená.

Autoři učebnice předpokládají, že se s větší částí témat obsažených v knize již žáci setkali na prvním stupni, jde tedy především o propojení a prohloubení jejich poznatků. Jedním z očekávaných výstupů učebnice je, že žák „*si prostřednictvím učiva o skladbě upevní dovednost poznávat a správně užívat základní a rozvíjející větné členy, zdokonalí se v poznávání a správném určování souvětí a vět jednoduchých, naučí se rozlišovat významové vztahy gramatických jednotek ve větě a v souvětí.*“⁴⁷

5.2.1.1 Základní větné členy

Učebnice SPN jsou známé svým tradičním školským pojetím skladby. Základ věty v nich tedy tvoří základní skladební dvojice tvořená podmětem a přísudkem. Základní větné členy se probírají jako řídicí. Přísudek se v 6. třídě rozděluje na 3 podtypy – slovesný jednoduchý, slovesný složený a jmenný se sponou. Slovesa sponová jsou být, bývat, stát se, stávat se.

V souvislosti s podmětem se děti učí pojmy podmět vyjádřený (podstatným jménem, zájmenem, číslovkou), podmět nevyjádřený, podmět několikanásobný.

⁴⁷ HOŠNOVÁ Eva a kol. *Český jazyk 6*. Praha: SPN, 2006. 171s. ISBN 80-7235-331-4, str. 6.

5.2.1.2 Rozvíjející větné členy

Rozvíjející větné členy jsou vykládány jako členy závislé, které blíže určují význam členů základních.⁴⁸ Člen rozvíjející může být dále rozvit. Řadí se k nim předmět, příslovečné určení, přívlastek a doplněk (který se ale vyučuje až v 7. ročníku).

U rozlišování všech rozvíjejících větných členů se stejně jako v učebnicích Alter klade důraz na to, jakými otázkami se na ně ptáme, jakými slovními druhy bývají vyjádřeny a jaký slovní druh rozvíjí. Všechny větné členy se probírají holé, rozvité i několikanásobné. Žáci se učí tři druhy příslovečného určení – místa, času a způsobu, a dva druhy přívlastku – shodný a neshodný.

5.2.1.3 Věta jednoduchá a souvětí

Souvětí je od věty jednoduché odlišeno větším počtem přísudků. Ke spojení dvou vět v souvětí se používají spojovací výrazy, žáci se je učí klasifikovat na spojky, zájmena vztažná a příslovce. Učí se pravidlo psaní čárek – před spojkami a, i, ani, nebo se čárka nepíše. Nacvičují si vyjadřovat obsah souvětí větami jednoduchými a naopak.

K této kapitole je připojen oddíl Tvoření vět, v němž si žáci procvičují tvoření vět a souvětí podle zadání (například vytvořte věty, v nichž bude přísudek vyjádřen spojením sponového slovesa a podstatného jména, atd.).

5.2.1.4 Stavba textová

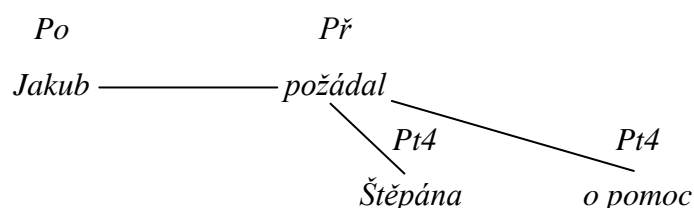
V krátké kapitole Stavba textová se žáci neučí žádnou teorii. Nacházejí se v ní pouze praktické úkoly, mají například tvořit text s danými podmínkami, rozšiřovat věty o příslovečná určení, opravit text, ve kterém se příliš často opakují slova. Opakují si také své poznatky o přímé řeči.

5.2.1.5 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

V grafech věty jednoduché se vztah mezi základními i rozvíjejícími větnými členy znázorňuje jednoduchou čarou. Při výkladech jednotlivých větných členů se nad dané členy píšou otázky, kterými se na ně žáci ptají.

⁴⁸ HOŠNOVÁ Eva a kol. *Český jazyk 6*. Praha: SPN, 2006. 171s. ISBN 80-7235-331-4, str. 118.

*Jakub požádal Štěpána o pomoc.*⁴⁹

5.2.2 Učebnice Český jazyk 7

Na učebnici Český jazyk 7 pro základní školy nakladatelství SPN spolupracoval stejný autorský kolektiv jako na předchozí učebnici z téže řady kromě Vlastimila Styblíka. Kapitola o skladbě je opět řazena až na konec učebnice před část Sloh a komunikace. Množství látky věnované skladbě již tvoří značnou část učebnice.

Jednotlivé texty ukazují žákům různé typy vyjadřování a jazykových prostředků. Kromě základních cvičení určených k procvičování jsou zařazeny cvičení „pro chytré hlavy“ označené obrázkem sovy. Tato cvičení nejsou určena ke klasifikaci, ale k zamyšlení nad danou problematikou.

5.2.2.1 Věta s podmíněním, bez podmětu, větný ekvivalent

Věty jednoduché se podle učebnice dělí na tři podskupiny. Věty s podmíněním mají oba základní větné členy (podmět i přísudek). Podmět v nich může být vyjádřený i nevyjádřený. Tato skupina vět odpovídá větám dvojčlenným.

Pokud věta podmět nemá (můžeme si ho nahradit zástupným „ono“), řadí se k větám bez podmětu (ve valenční teorii jsou to nevalenční přísudky). V učebnicích Alter však k větám jednočlenným patří i struktury bez přísudku. Ty autoři učebnice SPN striktně oddělují.

Třetí skupinou jsou větné ekvivalenty, které mohou vypadat jako vět, mohou i fungovat jako věta, ale nemají přísudek. Bývají to různé výzvy, příkazy, zákazy, pozdravy, atd., například: *Hezké! Ano. Stát!* Větné ekvivalenty jsou zde rozděleny do skupin podle slovního druhu, který je jejich základem. Je zdůrazněno, že se větné ekvivalenty používají hlavně v běžném hovoru nebo v uměleckých textech.⁵⁰

⁴⁹ HOŠNOVÁ Eva a kol. *Český jazyk 6*. Praha: SPN, 2006. 171s. ISBN 80-7235-331-4, str. 119.

⁵⁰ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008. 174s. ISBN 978-80-7235-391-0, str. 87.

5.2.2.2 Druhy vět a větných ekvivalentů podle funkce

Tradiční pojem druhy vět podle postoje mluvčího je v učebnici Český jazyk 7 SPN nahrazen pojmem druhy vět a větných ekvivalentů podle funkce. Princip dělení ale zůstává naprosto stejný. U vět a jejich ekvivalentů se pozoruje znaménko na konci věty, jejich intonace a slovesný způsob.

Věty zvolací zde nejsou samostatným typem. Jsou to jakékoliv věty (oznamovací, rozkazovací, tázací, přací), které vyslovíme se silným citovým zabarvením.⁵¹

K naznačení našeho záměru se mohou užít i různé slovní prostředky (například částice) nebo mluvnické významy (způsob, osoba, vid sloves). Náš záměr nemusíme vyjadřovat pouze větou, můžeme použít větný ekvivalent.⁵²

Přehled druhů vět podle postoje mluvčího, koncepce učebnice SPN

Druh věty	Charakteristika	Funkce
oznamovací	klesavá melodie, na konci tečka, způsob oznamovací, podmiňovací	oznámení
tázací		otázka
rozkazovací	klesavá melodie, na konci vykřičník, rozkazovací způsob	rozkaz, žádost, výstraha, varování
přací	na začátku částice, na konci vykřičník, tečka	přání

5.2.2.3 Základní větné členy

K přísudku slovesnému a jmennému se sponou se v 7. ročníku přidává přísudek jmenný beze spony (*Sliby – chyby.*) a vyjádřený citoslovcem (*Kočka hop na plot.*). Spojení sponového slovesa a podstatného či přídavného jména se u přísudku jmenného rozšiřuje o spojení spony a zájmena (*Ten dům je náš.*) nebo příslovce (*Tyhle boty mi jsou dobře.* *Na podzim bývá ošklivo.*) K přísudku slovesnému složenému se počítá nejen přísudek vyjádřený složeným slovesným tvarem, ale i spojení modálního či fázového slovesa a infinitivu. Druhy vedlejších vět se probírají zároveň s větnými členy.

Podmět se probírá vyjádřený, nevyjádřený a všeobecný.

⁵¹ Tamtéž, str. 90.

⁵² Tamtéž, str. 91

5.2.2.4 Rozvíjející větné členy

Předmět je podle autorů učebnice rozvíjející větný člen, ale připouští se, že některé věty bez něho nejsou smysluplné. Slovesa se podle toho dělí na předmětová (vyžadují předmět) a bezpředmětová (nevyžadují předmět). Jsou popsány i příklady potenciálního větného členu, kdy je sloveso sice předmětové, ale předmět se může beze ztráty smyslu věty vynechat (například *Náš Honza už čte.* – obecná schopnost). Zmiňuje se vztah řízenosti mezi slovesem a předmětem.

Poměrně náročná je část věnovaná příslovečnému určení, protože uvádí žákům 11 druhů – příslovečné určení místa, času, způsobu, míry, příčiny, účelu, podmínky, přípustky, zřetele, původce děje a prostředku. S takovým množstvím příslovečných určení se často nesetkávají ani studenti středních škol. Poměrně dobře lze vysvětlit rozdíl mezi příslovečným určením původce děje a prostředku, který spočívá v životnosti respektive neživotnosti. Poněkud hůře žáci si umí představit a pochopit příslovečné určení zřetele (o vedlejší větě zřetelové ani nemluvě), mnohdy jsou schopni si pouze zapamatovat základní příklady (např. *Náš kraj je bohatý na památky. Očima se podobá matce.*) K rozeznávání jednotlivých vedlejších vět příslovečných slouží žákům přehled spojek. Autoři informují žáky i o vztahu přimykání mezi příslovečným určením a přísudkem.

K přívlastku shodnému a neshodnému se přidávají další typy – přívlastek postupně rozvíjející, několikanásobný, volný a těsný. U přívlastku několikanásobného je zdůrazněn vztah souřadnosti.

Pojem doplněk se tradičně vztahuje k větnému členu se dvojí závislostí (valenčnímu i nevalenčnímu). Vedlejší větu doplňkovou podle učebnice poznáme tak, že nejčastěji stojí po slovesech smyslového vnímání, a podle spojovacího výrazu jak.

V závěru kapitoly o skladbě autoři učebnice opakují postup při rozboru věty: „1) *Vyhledáme základní větné členy.* 2) *Vyhledáme rozvíjející větné členy.*“⁵³

5.2.2.5 Tvoření vět

Krátká kapitola Tvoření vět je zaměřena na procvičování. Autoři se znovu zmiňují o předmětových a nepředmětových slovesech a poznamenávají, že někdy bývají nutným doplněním slovesa i příslovečná určení a doplňky. Nejsou ale považovány za základové větné členy.

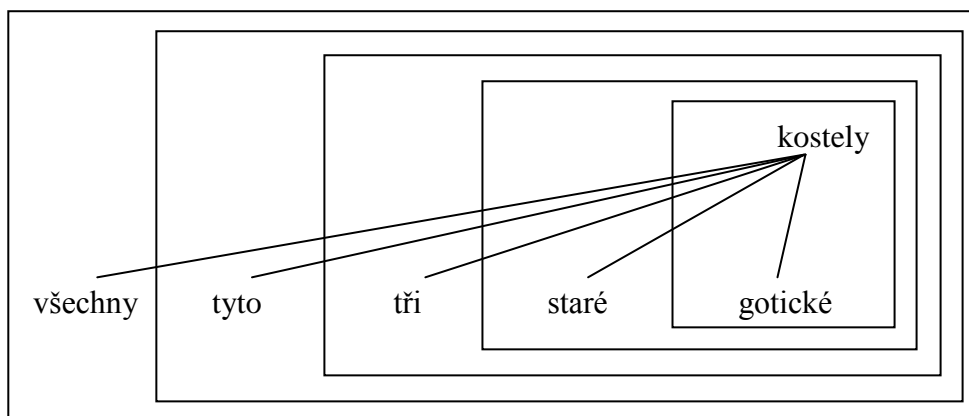
⁵³ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008. 174s. ISBN 978-80-7235-391-0, str. 131.

5.2.2.6 Grafické znázornění věty jednoduché

V učebnici není žádný příklad grafického znázornění celé věty jednoduché. Dílčí grafy můžeme najít pouze u znázornění přívlastku. Takto se graficky rozlišuje přívlastek postupně rozvíjející a několikanásobný:

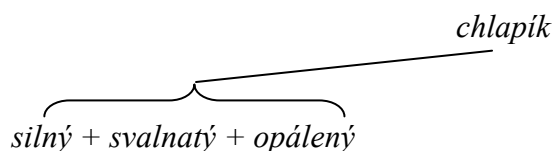
Pk postupně rozvíjející (čáry znázorňující závislost se spojují v jednom bodě):

*všechny tyto tři staré gotické kostely*⁵⁴

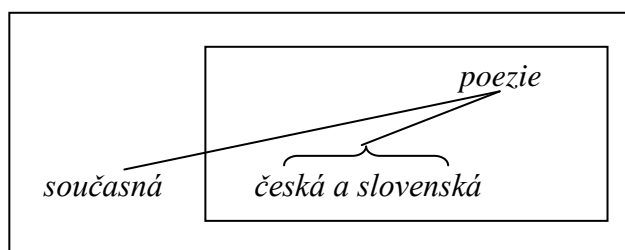
Pk několikanásobný (souřadné členy jsou spojeny svorkou):

*silný, svalnatý, opálený chlapík*⁵⁵

Další graf zobrazuje několikanásobný a postupně rozvíjející přívlastek zároveň:

*současná česká a slovenská poezie*⁵⁶

⁵⁴ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008. 174s. ISBN 978-80-7235-391-0, str. 121.

⁵⁵ Tamtéž, str. 121

⁵⁶ Tamtéž, str. 122

5.2.2.7 Stavba textová

V závěru kapitoly zabývající se skladbou se žáci dozvídají základní pravidla výstavby textu. Věty (větné ekvivalenty) každého souvislého jazykového projevu by na sebe měly navazovat. Pro porozumění textu je důležité, aby věty byly jednoznačné. Návaznost textu by podle učebnice mělo zajistit opakování týchž slov (lexikální deixe). Dané slovo může být nahrazeno slovem příbuzným. Aby projev kvůli opakování slov projev nepůsobil uměle, můžeme využít různá zájmena a příslovce a jimi je nahradit (například: *Byl jednou jeden král a ten měl tři syny.*⁵⁷). Pro návaznost textu můžeme využít zastoupení slova synonymem nebo slovem významově nadřazeným / podřazeným, pojmenováním vlastním / obecným, obrazná pojmenování.⁵⁸

5.2.3 Učebnice Český jazyk 8

Oddíl skladby v učebnici pro 8. ročník již zabírá více než polovinu knihy. Autoři chtějí, aby žáci byli pomocí učebnice schopni se srozumitelně a přesně vyjadřovat, vhodně volit slova i větné konstrukce a textové vzorce. Většinu témat, které učebnice obsahuje, žáci již v minulosti probírali. S touto učebnicí tedy prohlubují své znalosti a prakticky je ověřují. Nebudu se tedy soustředit na učivo, které se opakuje, a zaměřím se na rozšířenou nebo novou látku.

K větným členům základním i rozvíjejícím se přidávají možnosti jejich vyjádření různými slovními druhy (např. vyjádření podmětu infinitivem – *Baví mě zpívat.*). Zatímco některé řady učebnic používají v souvislosti s větnými členy termín holý, tato učebnic pracuje s pojmem nerozvitý větný člen.

Nově jsou do učiva zařazeny významové vztahy mezi složkami několikanásobných větných členů, vztah přístavkový, souvětí podřadné, souřadně spojené věty vedlejší, souvětí souřadné a významové vztahy mezi větami hlavními. Dále je v učebnici oddíl Způsob vyjádření závislosti členů na členech řídicích, kde se žáci dozvídají o třech syntaktických vztazích – o shodě, řízenosti a přimykání.

Cílem učebnice je, aby si žák prostřednictvím učiva o skladbě upevnil dovednost užívat určité typy syntaktických struktur, zaměřil se na problematiku souvětí souřadného a koordinace větných členů a získal základní dovednosti ve výstavbě textu.⁵⁹

⁵⁷ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008. 174s. ISBN 978-80-7235-391-0, str. 138.

⁵⁸ Tamtéž, str. 140 - 141

⁵⁹ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009. 167s. ISBN 978-80-7235-425-2, str. 6.

5.2.3.1 Zápor

Záporu je věnovaný poměrně široký prostor jak v učebnici, tak i v pracovním sešitě. Udává se zápor mluvnický, který je buďto větný, nebo členský. Větný se připojuje ke slovesu a popírá celou větu, členský popírá část věty pomocí zápornky *ne*, která je samostatná. Dalším typem záporu je slovní zápor, který popírá význam slova kladného, například *neštěstí*.

Pokud se v jedné větě setká zápor slovní se záporem mluvnickým, dojde ke zrušení záporu a celá věta pak vyznívá kladně (*Nejdu za tebou jako tvůj nepřítel*). Někdy je třeba užít dvojí zápor, a to když chceme popřít všechny možné případy (*Nikdo nepřišel*).

5.2.3.2 Významové vztahy mezi složkami několikanásobného členu

Kapitola, v níž se žáci setkávají s významovými vztahy mezi složkami několikanásobného větného členu, je v učebnici nazvaná Významový poměr mezi jednotlivými složkami v několikanásobném větném členu. Postupuje se od definice několikanásobného větného členu: „*Několikanásobný větný člen je tvořen souřadným spojením alespoň dvou výrazů, které spolu nějakým způsobem souvisejí a mají stejnou platnost jako větný člen. Jednotlivé části několikanásobného větného členu označují různé skutečnosti a jsou rovnocenné.*“⁶⁰ Jednotlivé složky několikanásobného větného členu bývají odděleny čárkami a mohou být dále rozvity. Souvislost (významový vztah) mezi nimi se vyjadřuje pomocí spojovacích prostředků.

Celkem stanovuje učebnice pět různých významových poměrů mezi složkami několikanásobného větného členu: poměr slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací a důsledkový. Vysvětlena jsou pravidla interpunkce, zvláště v souvislosti se spojkou *nebo*.

V oddíle tvoření vět se vysvětluje rozdíl mezi několikanásobným přísudkem a souvětím. Přísudek je několikanásobný, jestliže „*výrazy jsou synonymní nebo významově blízké, mají společný podmět a další rozvíjející větné členy. Jestliže slovesa označují různé představy, jde o spojení dvou vět.*“⁶¹

⁶⁰ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009. 167s. ISBN 978-80-7235-425-2, str. 87.

⁶¹ Tamtéž, str. 111

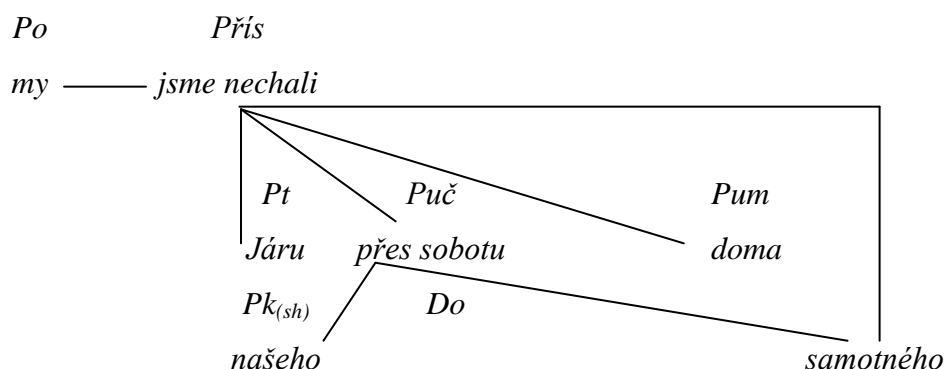
5.2.3.3 Větné členy v přístavkovém vztahu

Učebnice nepracuje s pojmem větný člen přístavek, užívá se zde termín přístavkový vztah. Je to vztah většího počtu členů ve větě, které mají stejné postavení, podobně jako je tomu u několikanásobného větného členu. Na rozdíl od něj neoznačují tyto členy různé jevy, ale jednu skutečnost, již ale různým způsobem pojmenovávají. Členy v přístavkovém vztahu jsou odděleny z obou stran čárkou.

5.2.3.4 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

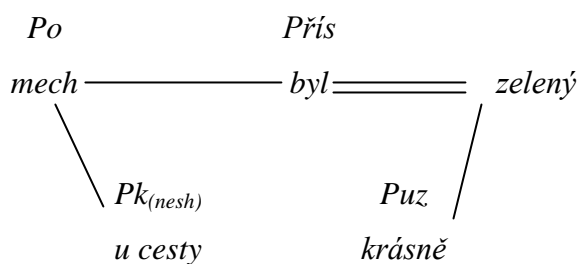
Učebnice vůbec nepracuje s lineárním znázorněním věty a samostatná kapitola věnující se grafům vět a jejich procvičování je bohužel až v učebnici pro 8. ročník. Graficky se věta znázorňuje podle několika pravidel. Mezi větnými dvojicemi (termín užívaný místo termínu skladební dvojice) se zakresluje spojnice, jednotlivé členy se zakreslují ve stejném pořadí, v jakém jsou ve větě. Nad větné členy se zkratkou píše jejich název, přísudek nemá zkratku Př, ale Přís.

*My jsme nechali našeho Járu přes sobotu doma samotného.*⁶²

Základní větné členy nejsou spojeny dvojitou čarou, ta se používá ke znázornění složenosti větných členů (např. přísudku jmenného se sponou):

*Mech u cesty byl krásně zelený.*⁶³

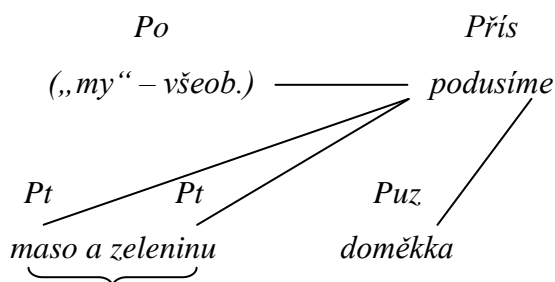

⁶² HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009. 167s. ISBN 978-80-7235-425-2, str. 94.

⁶³ Tamtéž, str. 95

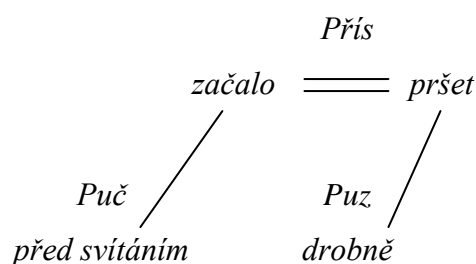
Detailně jsou rozepsána i další pravidla rozboru, například zápis podmětu nevyjádřeného do závorčky. Pokud jde o podmět všeobecný, označí se do závorčky do uvozovek osoba a označí se poznámkou všeob. Několikanásobný větný člen se značí svorkou, která je umístěna dole:

*Maso a zeleninu doměkka podusíme.*⁶⁴

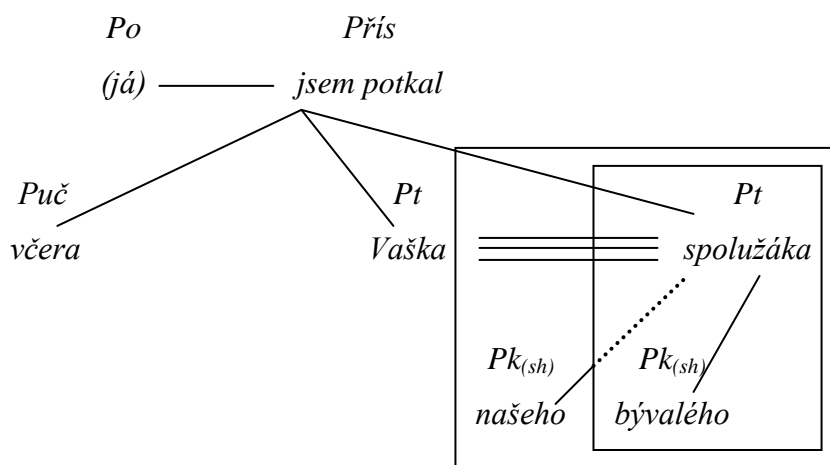
Ve větě jednočlenné se na vrchol grafu zapisuje pouze přísudek:

*Před svítáním začalo drobně pršet.*⁶⁵

Jako jediná uvádí učebnice SPN také příklad znázornění větných členů v přístavkovém vztahu trojitou čarou:

*Včera jsem potkal Vaška, našeho bývalého spolužáka.*⁶⁶

⁶⁴ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009. 167s. ISBN 978-80-7235-425-2, str. 96.

⁶⁵ Tamtéž, str. 96

⁶⁶ Tamtéž, str. 96

5.2.3.5 Souvětí souřadné

Kapitola souvětí souřadné je uvozena rozdíly mezi větami hlavními a vedlejšími. Věta hlavní se definuje jako vždy řídící, věta vedlejší může být řídící i závislá. Plní funkci větného členu. Ačkoli byly věty vedlejší v předchozí učebnici (Český jazyk 7) probírány společně s větnými členy, v této učebnici se vykládají všechny najednou.

5.2.3.6 Souřadně spojené věty vedlejší

V souvislosti se souřadně spojenými větami vedlejšími se žáci učí stejné druhy významových vztahů jako u několikanásobných větných členů. Souřadně spojené jsou vedlejší věty stejného druhu, které závisí na jedné větě hlavní. Spojovací výrazy se opakují, nebo se můžou vypustit.

5.2.3.7 Stavba textová

V kapitole stavba textová jde hlavně o významové vztahy mezi větami hlavními v souvětí souřadném. Věty hlavní mohou být v poměru slučovacím, stupňovacím, odporovacím, vylučovacím, příčinném (důvodovém, vysvětlovacím) a v důsledkovém. Součástí tohoto oddílu je i podkapitola psaní čárek v souvětí.

5.2.4 Učebnice Český jazyk 9

Stejně jako v předchozím díle série učebnic SPN, i v této učebnici je skladbě věnovaná zhruba polovina učebnice. Nechybí zde tradiční opakování větných členů základních i rozvíjejících, vět s podmínkou, bez podmínky a větných ekvivalentů a souvětí souřadného a podřadného. Přidává se navíc kapitola o vztazích mezi slovy ve větě, funkcích vět a větných ekvivalentů, kapitola Samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, elipsa, část nazvaná Hlavní zásady českého slovosledu. Kapitola stavba textová pojednává kromě souvětí souřadného i o vsuvce a prostředcích návaznosti v jazykových projevech.

Autoři učebnice opět zdůrazňují, že si žáci mají uvědomovat, k jakým účelům používají určité jazykové prostředky, aby se vyjadřovali srozumitelně a přesně. Jejich schopnost komunikovat se „*týká nejen znalostí pravopisných, ale také vhodné volby slov a umění formulovat přehledně větné konstrukce i nejrůznějších textových vzorců.*“⁶⁷

⁶⁷ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 6.

Teoretická náročnost na žáka v porovnání s učebnicí Český jazyk 8 poměrně vzrostla.

5.2.4.1 Vztahy mezi slovy ve větě

Syntaktické vztahy jsou rozděleny na formální a významové. Ke každému vztahu náleží příklad, např. shoda se uplatňuje mezi přívlastkem shodným a podmětem.

K formálním se řadí souřadnost (koordinace) a podřadnost. K podřadnosti patří shoda (kongruence), řízenost (rekce) a slabá závislost (přimykání, adjunkce).

Vztahy významové udává učebnice čtyři: přiřaďování – členy jsou na sobě nezávislé, tvoří několikanásobný větný člen; přisuzování (predikace) – vztah mezi podmětovou a přísudkovou částí věty; určování (determinace) – jeden člen určuje význam členu druhého, například *zpívá falešně*; přístavkový vztah (apozice) – členy v tomto vztahu pojmenovávají různým způsobem jeden jev. „*Vztah přístavkový je smíšený, je založen jednak na určování (člen ve vztahu přístavkovém upřesňuje význam výrazu, po kterém stojí), jednak přisuzování (přisuzuje členu, po kterém stojí, nějakou vlastnost podobně jako přísudek).*“⁶⁸ Toto tvrzení se dokládá tím, že z věty s přístavkovou konstrukcí můžeme vytvořit věty dvě, například:

Bedřich Smetana, známý hudební skladatel, se narodil v Litomyšli.

└─ *Bedřich Smetana je známý hudební skladatel.*
└─ *Bedřich Smetana se narodil v Litomyšli.*

Pro přístavkový vztah učebnice používá i termín zmnožený větný člen. Pokud má stejnorodou povahu (například *Josef Škvorecký, doktor Novák*⁶⁹), autoři učebnice navrhují považovat ho za jeden větný člen a dále ho nerozebírat.

Za základní pro stavbu věty je považován vztah přisuzování, jehož nositelem je určitý slovesný tvar (přísudek).

5.2.4.2 Funkce vět a větných ekvivalentů

Funkce vět a větných ekvivalentů jsou žákům předkládány tradičně (oznamovací, rozkazovací, přací, tázací), jen do tabulek s teorií se vloudilo slůvko výpověď (ačkoli v nadpisu je použit pojem věta). Kromě tohoto rozdělení autoři připouští i další funkce: „*Vedle těchto základních funkcí mají výpovědi i funkce zvláštní; vyjadřují např. obavu,*

⁶⁸ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 91.

⁶⁹ Tamtéž, str. 93.

výstrahu, prosbu apod.“⁷⁰ Ve cvičeních žáci rozeznávají, která výpověď má například funkci námitky, údivu, výstrahy, prosby, pobídnutí, varování, návrhu, doporučení, dovolení, nabídky, výčitky a výhrůžky. Mají zároveň sledovat, jakými prostředky jsou tyto funkce vyjádřeny.

5.2.4.3 Samostatný větný člen, osamostatněný větný člen, elipsa

Následující kapitola (obdobná se v žádné jiné sérii učebnic nevyskytuje) se věnuje výpovědním modifikacím. Z mnoha typů modifikací jsou vybrány tři. U všech je zdůrazněno, že jsou typické především pro mluvený projev.

První modifikací je samostatný větný člen (např. příruční mluvnice češtiny pracuje s pojmem předsouvání⁷¹). Používá se ke zdůraznění předsunuté skutečnosti. Samostatný větný člen je z věty vysunut, ale je v ní zastoupen zájmenem nebo příslovcem:

Do Prahy, tam bych jela hned.

Pro školský termín osamostatněný větný člen mluvnice používají název parcelát. Je to výraz, jenž stojí za větou (je za ni dodatečně připojen), ačkoli patří k jejím větným členům, například:

Lucka přijde zítra. Večer. Asi v osm hodin.

Akademická mluvnice dále parceláty klasifikuje na valenční a nevalenční a v rámci tohoto rozdělení ještě na nevětné a větné.⁷²

Elipsa (výpustka) je vysvětlena poměrně stručně jako nevyjádření části věty, kterou si ale příjemce může vyvodit, protože je známa z kontextu nebo ze situace. Slouží k zestručnění našeho projevu.

5.2.4.4 Grafické znázornění stavby souvětí

Věta hlavní se v grafickém znázornění označuje jako Vh, věta vedlejší jako Vv. Věty řídicí se zapisují výš než věty závislé. Dodržuje se postup zleva doprava, aby bylo dodrženo pořadí vět v souvětí. Stejně jako v ostatních řadách učebnic se nečíslují věty hlavní a vedlejší zvlášť, ale dohromady podle celkového počtu vět v souvětí. Do grafu se zapisují spojovací výrazy, interpunkce se nezaznamenává. Druhy vět vedlejších a poměry

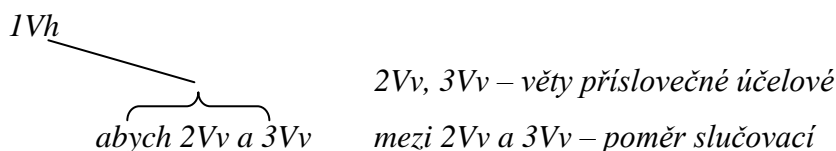
⁷⁰ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 97.

⁷¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1995, str. 576.

⁷² *Mluvnice češtiny III. Skladba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, str. 682.

mezi větami hlavními a mezi souřadně spojenými větami vedlejšími (spojují se svorkou) se zapisují vedle grafu.

*Musím tam zítra odpoledne určitě dojít, abych se s ním setkal a mohl jsem si s ním o tom promluvit.*⁷³

5.2.4.5 Tvoření vět

Kapitola nesoucí název tvoření vět je věnovaná valenčnímu pojetí skladby. Úvodem jsou žáci seznámeni se skutečností, že základ věty tvoří určitý slovesný tvar (přísudek) a díky němu má každá naše výpověď nějakou funkci. „Schopnost slovesa vázat na sebe slova s jistým významem a v jistých tvarech se nazývá valence. Struktura věty je určována slovesem v určitém slovesném tvaru a jeho valenčními členy.“⁷⁴

Dále je na příkladech ukázáno, že všechna česká slovesa nemají valenci stejnou, některá nemají žádnou (*Prší.*), jiná jsou jednovalenční (*Dítě spí.*), dvojvalenční (*Honza potkal Michala.*) a trojvalenční (*Maminka mi učesala vlasy.*). Připouští se, že některá slovesa mají valenci dvojí – např. sloveso *dosáhnout* (*dosáhnout + kdo + čeho, dosáhnout + kdo + kam*).

Pro sloveso a jeho valenční členy použili autoři učebnice pojem základová struktura věty. Člen, který musí být v základové struktuře věty, se nazývá základový. Dále jsou základové členy děleny na 2 skupiny: nutné – nelze je vypustit, možné – nemusí být vyjádřeny (*David už čte.* – není obsazena pozice předmětu, přesto je věta smyslupná).

Valenční pozice jednotlivých sloves musí být obsazeny správně, aby nedocházelo k zanedbání vazeb (například u vět, v nichž jsou souřadně spojena dvě slovesa a každé vyžaduje doplnění v jiném tvaru – *Chtěl stále vědět, o kom si lidé povídají a pomlouvají.*⁷⁵)

⁷³ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 110.

⁷⁴ Tamtéž, str. 115.

⁷⁵ Tamtéž, str. 117.

I nezákladové větné členy mohou být podle autorů učebnice valenční. Do jisté míry je valenční i infinitiv a substantiva a adjektiva odvozená od sloves (např. *Podmínky se změnily. – Změna podmínek...*).

Ve cvičeních týkajících se této problematiky žáci stanovují ve větách valenční členy, třídí větné členy na nutné a možné, odhalují chyby ve valenci sloves a opravují je.

5.2.4.6 Hlavní zásady českého slovosledu

Zásady, které se týkají českého slovosledu („*Český slovosled je do jisté míry volný, není však libovolný.*“⁷⁶), jsou rozděleny do tří skupin podle vlivu. Jde o činitel významový, mluvnický a zvukový.

Činitel významový je nejdůležitější pro český pořádek slov a žáci se v souvislosti s jeho výkladem dozvídají poměrně slušné základy aktuálního členění větného. Autoři učebnice se vrací k pojmu výpověď, což je menší jazyková jednotka, mající podobu věty nebo větného ekvivalentu. Z výpovědi se skládá jazykový projev. Aby byl tento projev souvislý, musí na sebe jednotlivé výpovědi navazovat. Žáci se dozvídají, že každá výpověď může být rozdělena na dvě části, na část známou (východisko) a novou (jádro sdělení). V citově nezabarvené výpovědi stojí na jejím začátku východisko, na konci jádro (klademe na něj důraz, objektivní slovosled). V citově zabarvených výpovědích je pořadí opačné – výpověď začíná jádrem a pokračuje východiskem (subjektivní slovosled). Jádro bývá ve výpovědi zdůrazněno příslovci nebo částicemi (rematizátory), které od něho nemůžou být oddělena.

Činitel mluvnický není pro slovosled tak důležitý, jako činitel významový. Některá slova mají ve větě ustálenou pozici, jde například o přívlastky, které musí stát u podstatného jména a přemísťují se společně s ním.

Činitel zvukový udává postavení nepřízvučných slov. Příklonky se vyslovují společně s předchozím přízvučným slovem, nemohou tedy stát samostatně na začátku věty.

5.2.4.7 Stavba textová

Kapitola stavba textová je již po probrání aktuálního členění větného v předchozí kapitole podle mne zbytečná. Opakuje se v ní souvětí souřadné a jeho grafické zpracování a významové vztahy (poměry) mezi větami hlavními.

⁷⁶ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 121.

5.2.4.8 Prostředky návaznosti v jazykových projevech

„Podobně jako výpověď plní i každý jazykový projev určitou funkci. Aby tuto funkci mohl plnit, musí být smysluplný a jeho menší části – výpovědi – musí spolu obsahově souviset.“⁷⁷ V této kapitole se řeší navazovací prostředky a jejich klasifikace. Vyjmenovány jsou tyto významy navazovacích prostředků: připojovací (*a, zároveň*), stupňovací (*dokonce*), odporovací (*jenomže*), vyjadřující kontrast (*naopak, naproti tomu*), příčinný (důvodový) a vysvětlovací (*neboť*), vysvětlovací s opisem (*jinak řečeno, čili*), důsledkový (*a proto*), vylučovací (*nebo*) a shrnující (*zkrátka*). Každý jazykový projev je soudržný i proto, že má určitý předmět řeči. Tento předmět se v něm opakuje nebo na něj může být odkazováno prostřednictvím zájmen a příslovcí, synonymy, slovy nadřazenými, podřazenými. Může se ale z věty úplně vynechat, například použitím nevyjádřeného podmětu. Můžeme použít jakýkoliv takový prostředek návaznosti textu, ale pouze za předpokladu, že bude možno předmět řeči jednoznačně určit.

5.3 Syntax v učebnicích Alter

Ve všech dílech učebnic Alter je zdůrazňováno, že používají jednotnou terminologii, která rámcově odpovídá hesláři školské jazykovědné terminologie používané na druhém stupni základních škol. Zároveň ale „*Pamětné osvojení terminologie v plném rozsahu není cílem výuky. Důležité je, aby žák daný jev poznal, dokázal s ním pracovat a používat ho.*“⁷⁸

Z hlediska grafického zpracování jsou učebnice nakladatelství Alter jistě pro žáky přitažlivé, nevýhodou je však menší písmo a větší zhuštěnost textu.

Teoretické pasáže, jichž je poměrně dost už v učebnici pro 6. ročník, jsou umístěny do přehledných rámečků, které však nemají jednotnou barvu a lze si je lehce zaměnit s úkolem na procvičování. Ty mají také barevnou výplň a jsou orámované.

Autorky učebnic Fraus

Nakladatelství Fraus svěřilo vytvoření série učebnic českého jazyka pro žáky 2. stupně základních škol poměrně neznámým autorkám, Mgr. Zdeňce Krausové a PaedDr. Renatě Teršové. PaedDr. Renata Teršová působí jako výchovná poradkyně na Gymnáziu Luďka Pika v Plzni.

⁷⁷ HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8, str. 138.

⁷⁸ HRDLÍČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0, str. 4.

K očekávaným výstupům těchto učebnic patří:

- žák rozliší komunikační záměr partnera v hovoru
- užívá jazykové prostředky vhodné pro danou komunikační situaci
- vhodně užívá jazykové prostředky vzhledem ke svému komunikačnímu záměru
- vytvoří koherentní text s dodržováním pravidel mezivětného navazování
- rozlišuje významové vztahy gramatických jednotek ve větě a v souvětí⁷⁹

5.3.1 Učebnice Český jazyk 6

Nakladatelství Alter má sérii učebnic českého jazyka pro první i pro druhý stupeň základní školy. Učebnice 6. třídy tedy navazuje na předchozí díl série. Na učebnici se svými texty podílel spisovatel Stanislav Rudolf.

Metodicky je učebnice postavena netradičně. Snaží se zařazovat nejprve cvičení, kde žáci probíraný jev nejprve pozorují a pak teprve činí závěry, jež uplatňují v dalších cvičeních. Žák tedy primárně pracuje s poznatkem, který už zná a při své práci je doplňuje dalšími, například vyhledanými v jazykových příručkách a v dalších přehledech. Nejprve vždy pracuje samostatně, pak následuje společná kontrola výsledků, odůvodnění jevů a případná oprava. Autorka učebnice zdůrazňuje vysokou míru motivace žáka při takové práci.

Výhodou takové metody je, že teorie je ve výsledku opakována několikrát. Poprvé ji zkontroluje žák vyvodit sám, podruhé doplňuje slova do předepsané teorie, potřetí čte již kompletní látku shrnutou na konci kapitoly.

Skladba zabírá spolu s tvaroslovím největší část učebnice. Často do výkladu syntaxe vstupuje i tvarosloví – například v části, jež je věnována přísudku, se nachází výklad o slovesném způsobu, ve cvičeních pak mají žáci kromě vyhledávání větných členů určovat slovní druhy nebo čas sloves.

5.3.1.1 Základní větné členy

Hrdličková nepracuje s pojmem základní věta, ale s tradičním pojmem základní skladební dvojice (základem věty je podmět a přísudek). Pro podmět a přísudek užívá pojmy základ podmětu a základ přísudku. Dále se shrnuje to, co žáci vědí o přísudku z páté třídy – že může být vyjádřen buď jednoduchým, nebo složeným slovesným tvarem

⁷⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Příručka k učebnicím českého jazyka a literatury ALTER pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia*. Všeň: Alter, 2006. 96s., str. 48-51.

a takový přísudek se nazývá slovesný. Může být holý, rozvitý, několikanásobný. Dalším typem přísudku je přísudek jmenný se sponou (verbonominální predikát), kdy za sponu se považují slovesa být / bývat, stát se / stávat se.

O podmětu by měli vědět to, že bývá vyjádřen podstatným jménem nebo zájmenem v prvním pádě (nebo je nevyjádřený) a znamená původce nebo nositele děje. Nevyjádřený podmět se v grafickém rozboru píše do závorky. Nově se žáci učí pojmy podmět holý, rozvitý, několikanásobný a podmět všeobecný a také skutečnost, že kromě podstatného jména a zájmena může být podmět vyjádřen jakýmkoli jiným slovním druhem (i neohebným).

Na příkladech se sice uvádí, že věty typu „*Soupeři vstupovali*“ nejsou úplné, ale další větné členy se mezi základní (Po a Př) již nepočítají a označují se jako blíže určující nebo rozvíjející. Rozvíjející větné členy se prozatím blíže neurčují (žáci je poznají tak, že vyloučí podmět a přísudek, zbytek věty jsou rozvíjející větné členy).

Protikladem pojmu základní skladební dvojice je určovací skladební dvojice, která je tvořena řídicími a rozvíjejícími členy. Takové rozlišování skladebních dvojic je podle mne zbytečné a matoucí.

5.3.1.2 Rozvíjející větné členy

I v učebnicích Alter je neustále zdůrazňována nutnost tvoření správných otázek při určování větných členů. Tyto otázky jsou často vpisovány i do grafického zpracování vět jednoduchých. Všechny větné členy jsou buď holé, rozvité, nebo několikanásobné.

Předmět, příslovečné určení i doplněk (kvalifikace) jsou považováni za nezákladní, a tudíž rozvíjející větné členy, ačkoli je některá slovesa vyžadují a věty bez nich nejsou ucelené. Předmět se definuje jako větný člen, který je závislý buď na slovese, nebo na přídavném jméně, ptáme se na něj pádovou otázkou a mezi ním a slovesem / přídavným jménem je vztah řízenosti. Patří mezi rozvíjející větné členy, ačkoli „*pro smysl věty je doplnění slovesa předmětem obvykle nutné.*“⁸⁰ Mezi členy rozvitého předmětu je vztah závislosti.

V šestém ročníku se žáci učí rozlišovat prozatím jen tři druhy příslovečného určení – místa, času a způsobu, jež ve větách vyhledávají pomocí sady otázek. Těmito otázkami zároveň odlišují příslovečné určení od předmětu. Cvičení jsou založena na doplňování vhodných příslovečných určení ke slovesům. U předmětu Hrdličková

⁸⁰ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0, str. 77.

připouští, že je někdy nezbytný pro smysluplnost vět, u příslovečného určení už tuto skutečnost nezmiňuje a pouze konstatuje, že pád příslovečného určení (pokud je vyjádřeno podstatným jménem) není řízen řídicím členem.

O přívlastku autorka učebnice píše, že jeho řídicím slovním druhem je podstatné jméno. Mohlo by to být ale vykládáno tak, že mezi přívlastek a podstatným jménem je vztah řízenosti. To sice platí, ale pouze u přívlastku neshodného. Syntaktický vztah přívlastku shodného a podstatného jména je shoda.

5.3.1.3 Věta jednoduchá, souvětí

Úvodní kapitola skladby je pro žáky opakováním látky probírané na prvním stupni základní školy. Odlišuje se věta jednoduchá (s jedním přísudkem) a souvětí. Procvičuje se počítání vět v souvětí podle počtu přísudků. Jak rozlišit větu jednoduchou s několikanásobným přísudkem od souvětí se v učebnici nedozvídáme. V souvislosti s pojmem souvětí není uveden grafický rozbor, ale vzorec souvětí, například:

Protože ho cestou domů přemohla únava, zdřímł si v lese.

vzorec: Protože V1, V2.

Do větého vzorce se zapisují spojky i čárky v souvětí, věty hlavní i vedlejší se poněkud nešťastně označují obě písmenem V a číslovkou, která udává pořadí věty v souvětí.

Spojovací výrazy se zatím klasifikují pouze podle slovního druhu, nikoli na souřadící a podřadící. O psaní čárek nám říká zjednodušené pravidlo, že před a, i, nebo, ani obvykle čárku nepíšeme.

Mezi kapitolami Věta jednoduchá a souvětí a Tvoření vět se dozvídáme, že „učivo o valenci se probírá jen podle zájmu žáků.“⁸¹ Kdyby se jakékoli učivo mluvnice češtiny probíralo jen na základě zájmu žáků, asi bychom se daleko nedostali.

Kapitola Tvoření vět tedy pojednává o valenční syntaxi a její zařazení je ponecháno na učiteli. Protiklad valenčního tradičního přístupu je spatřován v tom, že tradičně má graficky znázorněná věta dva vrcholy – podmět a přísudek, zatímco valenční přístup dává na vrchol pouze sloveso. V grafickém znázornění si ale neodpouští propojení podmětu a přísudku dvojitou čarou.

⁸¹ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0, str. 96.

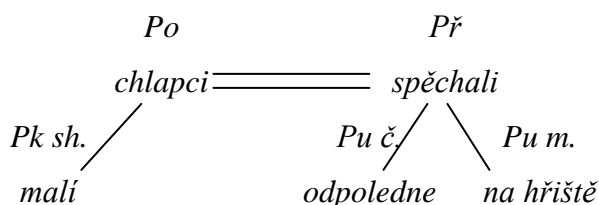
Zavádí se zde pojem minimální věta („smysluplná věta s nejmenším možným počtem členů,“⁸² u Hirschové základní věta). Ta může být tvořena i pouze jedním slovem – slovesem, které již nevyžaduje žádné doplnění (slovesem nevalenčním). Dále jsou na příkladech ukázána slovesa, jež vyžadují jedno, dvě i tři doplnění (jednovalenční, dvojvalenční i trojvalenční).

Kapitola o valenční syntaxi je ukončena poznámkou: „Není cílem výuky na ZŠ, aby žák rozlišoval, které sloveso je jednovalenční a které je dvojvalenční nebo trojvalenční. Valenci slovesa si bude moci vždy vyhledat nebo bude dána. Potom snadno určí minimální větu, a tu pak bude moci dále rozvíjet.“⁸³

5.3.1.4 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

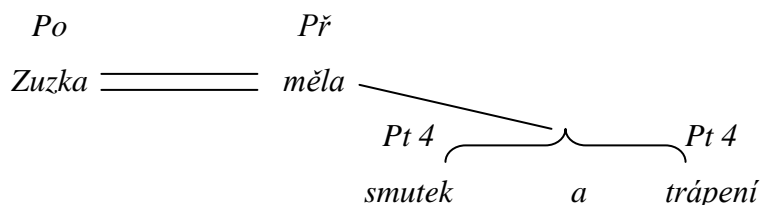
Pro grafické znázornění stavby věty jednoduché se užívají (stejně jako v učebnicích Prodos) prosté čáry (ne šipky). Nad jednotlivými větnými členy jsou zkratkou zapsány jejich názvy. Pokud žáci některé rozvíjející větné členy neprobírali, píšou si nad dané slovo zkrácenou otázku, jíž zjišťují jeho příslušnost do skladební dvojice. Základní skladební dvojice je spojena dvojitou čarou.

*Malí chlapci spěchali odpoledne na hřiště.*⁸⁴

Několikanásobný větný člen je v grafu znázorněn pomocí svorky:

*Zuzka měla smutek a trápení.*⁸⁵

⁸² HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0, str. 97.

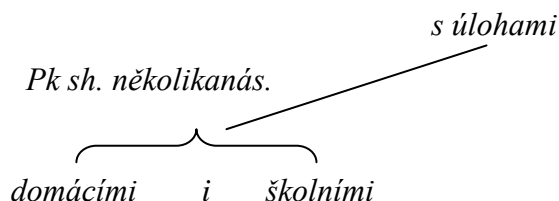
⁸³ Tamtéž, str. 98.

⁸⁴ Tamtéž, str. 52.

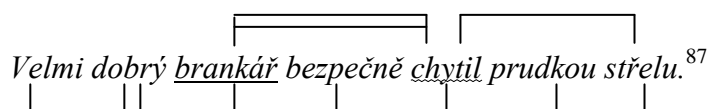
⁸⁵ Tamtéž, str. 79.

Oproti pojetí Hirschové se tedy liší i grafické znázornění několikanásobného přívlastku:

*s domácími i školními úlohami*⁸⁶

Kromě prostorového grafického znázornění učebnice simultánně pracuje i s lineárním znázorněním. V něm se také neuvžívají k určení řídicího větného členu šipky, ale trámce z čar, základní skladební dvojice je značena dvojitým trámcem:

Cvičení na grafický rozbor vět jednoduchých nevyhází vždy od věty ke grafu, někdy se procvičuje i postup opačný – je zadán určitý graf a žáci mají v textu vyhledat větu, která se ke grafu hodí.

5.3.2 Učebnice Český jazyk 7

Jako hlavní autorka učebnice Český jazyk 7 je uvedena Mgr. Miroslava Horáčková, spolupracovala doc. PhDr. Hana Hrdličková, CSc. Texty k učebnici vytvořil český spisovatel a dramatik Ivan Klíma. Autorky učebnice soudí, že jeho texty „jsou výrazným motivačním činitelem a zároveň podněcují žáky ke komunikaci.“⁸⁸

Opět je použita metoda, kdy žák při probírání nové látky nejprve pracuje samostatně a formuluje určitá pravidla, až pak následuje společná kontrola. Autorky učebnice předpokládají, že velká část práce s žáky „bude věnována rozvoji komunikačních schopností a dovedností.“⁸⁹

Část zabývající se skladbou je nově rozdělena do dvou oddílů. První zahajuje celou učebnici, druhá se připojuje po tvarosloví. Celkem zabírají obě části skladby

⁸⁶ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0, str. 92.

⁸⁷ Tamtéž, str. 53.

⁸⁸ HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 1999. 188s. ISBN 80-7245-001-8, str. 4.

⁸⁹ Tamtéž, str. 4.

v učebnici největší prostor. Oddíl Skladba I se pojednává o druzích vět podle postoje mluvčího a větách dvojčlenných a jednočlenných. V oddílu Skladba II se žáci učí o základních a rozvíjejících větných členech.

5.3.2.1 Druhy vět podle postoje mluvčího

K vyjádření různého postoje mluvčího slouží podle učebnice pro 7. ročník základních škol 4 druhy vět, které se třídí převážně podle toho, jaké znaménko zaznamenáváme na konci věty. Je ale připomenuta i úloha intonace při vyjádření postoje mluvčího. Stejně se ale jednotlivé druhy vět třídí spíše podle jejich formy, než funkce.

Funkce výpovědi se blíže rozlišují pouze u vět rozkazovacích. Mezi rozkazovací věty se počítají i nevětné struktury tvořené infinitivem, například: *Nevstupovat!* Výzva je (opačně než tomu tak je u Hirschově) podle autorek učebnice podtyp vět rozkazovacích.

Přehled druhů vět podle postoje mluvčího, koncepce učebnice Alter

Druh věty	Charakteristika	Funkce
oznamovací	způsob oznamovací, podmiňovací	
tázací	způsob oznamovací, podmiňovací	
rozkazovací	nejčastěji rozkazovací způsob, ale i oznamovací nebo sloveso v infinitivu	rozkaz, zákaz, prosba, varování, pokyn, výzva
přací	podmiňovací, rozkazovací, oznamovací způsob, částice	

5.3.2.2 Věty dvojčlenné a jednočlenné

Věta dvojčlenná má podle tradičního pojetí základní skladební dvojici - podmět i přísudek (ačkoli podle valenční syntaxe může být takováto věta nekompletní).

Věta jednočlenná má pouze jeden základní člen (nemusí to být vždy přísudek). Ve velké části vět jednočlenných je podmět zastoupen zájmenem *ono*, které nemůže být

dále rozvíjeno. Jako věty jednočlenné označují autorky učebnice i příklady typu: „*Hurá! Ležet! Milá Míšo!*“⁹⁰, jež některé učebnice češtiny označují jako větné ekvivalenty.

Dále učebnice klasifikuje věty jednočlenné podle toho, jaký slovní druh je jejich základním členem, například sloveso – jednočlenné věty slovesné, ostatní slovní druhy – jednočlenné věty neslovesné. Jednočlenné věty tvořené infinitivem se řadí ke skupině jednočlenných vět neslovesných.

5.3.2.3 Základní větné členy

Vyjádření přísudku slovesného je rozděleno na tři způsoby: vyjádření jednoduchým slovesným tvarem, vyjádření složeným slovesným tvarem a tvarem způsobového nebo fázového slovesa s infinitivem slovesa plnovýznamového. Přísudek vyjádřený citoslovcem je poněkud zvláště zařazen do kapitoly přísudek slovesný.

Kromě přísudku jmenného se sponou se probírá jako zvláštní druh přísudku přísudek jmenný beze spony a přísudek jmenný se sponou společně se způsobovým nebo fázovým slovesem (například *Honza přestal být hodný.*) Za výklad přísudku jmenného se sponou je připojena kapitola o vedlejší větě přísudkové.

Poprvé se v této sérii učebnic začíná řešit problematika několikanásobného přísudku a jeho odlišení od souvětí. Vysvětlení je v podstatě stejné jako v učebnicích Prodos – v několikanásobném přísudku musí být slovesa významově blízká a musí být rozvíta stejným větným členem. Pokud jsou přísudky rozvíta samostatně, jedná se o souvětí.

Ke kapitole o podmětu se váže část o vedlejší větě podmětné. Po vytvoření některých podmětných vět se dostává do hlavní věty na místo podmětu odkazovací slovo, které se však jako větný člen neurčuje, například:

Ti, kdo pravidelně cvičí, mají méně zdravotních problémů.

5.3.2.4 Rozvíjející větné členy a druhy vět vedlejších

U výkladu všech větných členů se postupuje stejně – vysvětlují se rozdíly mezi holým, rozvitým a několikanásobným členem a provádí se výčet, jakými slovními druhy může být větný konkrétní větný člen vyjádřen. To je z mého pohledu naprosto zbytečné, zvláště když je to vypisováno i u jednotlivých příslovečných určení. K jednotlivým větným členům jsou přiřazeny pasáže o odpovídajících větách vedlejších.

⁹⁰ HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 1999. 188s. ISBN 80-7245-001-8, str. 9.

V kapitole věnované předmětu můžeme najít cvičení, které pracuje s teorií valenční syntaxe. Žáci mají vypsát základní skladební dvojici z věty (*Míša dostala horečku*)⁹¹ a určit, zda tato dvojice dává smysl, zda tvoří, nebo netvoří minimální větu. Pak se ale s valenční teorií pojmově rozchází: „Sloveso dostala vyžaduje doplnění 1) základním větným členem (podmětem) 2) rozvíjejícím větným členem. Tento větný člen se nazývá předmět a je v uvedeném příkladu ve 4. pádě. Předmět vždy patří do minimální věty“⁹² Slovesa, která vyžadují předmět, se nazývají předmětová, slovesa, která jej nevyžadují, jsou bezpředmětová. Věta vedlejší předmětná se neporovnává prozatím s vedlejší větou doplňkovou, ale s podmětnou.

K příslovečným určením způsobu, místa a času, jež žáci znají z 6. ročníku, se v učebnici pro 7. ročník připojují určení míry, příčiny, účelu, podmínky, přípustky a k nim odpovídající vedlejší věty (u vedlejších vět, například u vedlejší věty měrové, se odkazovací slova neurčují jako větné členy: „*Naber si jen tolik, kolik sníš.*“⁹³). Zatímco mezi předmětem a slovesem je vztah řízenosti, tvar příslovečného určení podle učebnice řídicím členem určen není, jde tedy o vztah slabé závislosti (přimykání).

V definici přívlastku je chybně použita poučka, že přívlastek shodný i neshodný závisí vždy na podstatném jménu. Jsou zde vynechány případy, kdy přívlastek shodný i neshodný stojí například u přídavného jména (*druhý raněný z bitvy*). Nejprve jako podtyp přívlastku shodného se vykládají přívlastky typu volný a těsný (*hra určená pro děti*) s vysvětlením, že pokud je přívlastek shodný rozvitý, je někdy vhodnější ho umístit za podstatné jméno. Pak ale po výkladu přívlastku postupně rozvíjejícího následuje samostatná část přívlastek volný a těsný. Tatáž problematika je vyložena dvakrát. Pojem vztažná věta v učebnici nenajdeme, všechny takové věty „zastřešuje“ vedlejší věta přívlastková.

Všechny zbývající větné členy, které mají dvojí závislost, jsou shrnuty pod pojem doplněk. „Doplněk vyjadřuje vlastnost podstatného jména za určitého děje.“⁹⁴ Doplněk se zde dělí na shodný, jenž se shoduje se svým řídicím podstatným jménem v rodě, čísle a pádě (například *Král si připadá osamělý.*), a neshodný, který je obvykle vyjádřen v sedmém pádě (například *Honza se vyučil zahradníkem.*) Porovnání věty předmětné a doplňkové se realizuje na rovině praktické – procvičováním jejich obměn.

⁹¹ HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 1999. 188s. ISBN 80-7245-001-8, str. 110.

⁹² Tamtéž, str. 110.

⁹³ Tamtéž, str. 122.

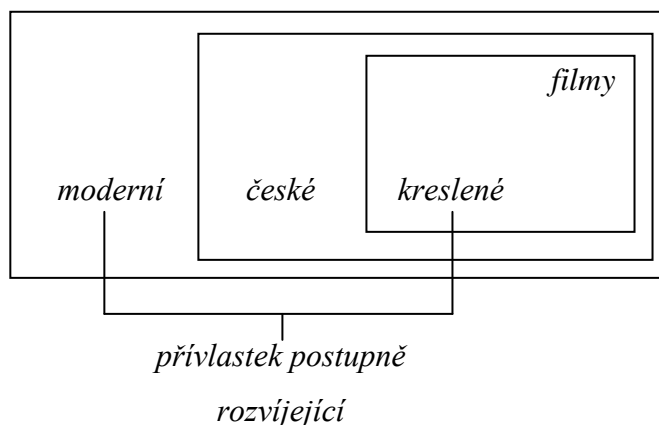
⁹⁴ Tamtéž, str. 144.

5.3.2.5 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

Grafický rozbor preferovaný v učebnici pro 7. ročník je spíše ten prostorový. Lineární se už užívá jenom ke znázornění dvojí závislosti doplňku.

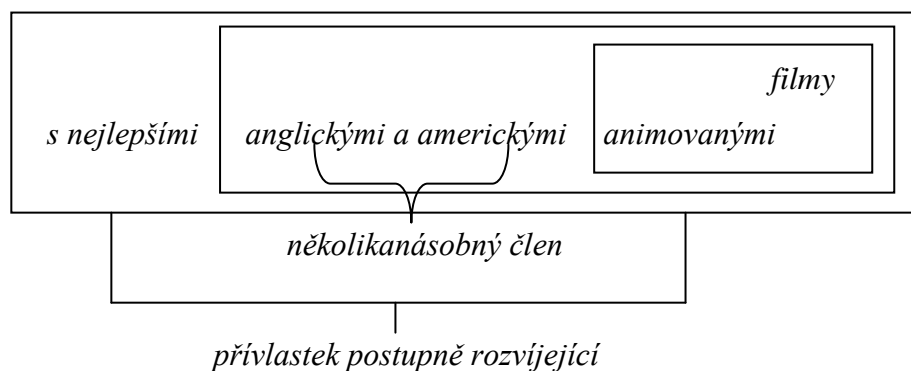
U kapitoly o přívlastku nechybí grafické zpracování přívlastku shodného, neshodného, rozvitého, několikanásobného a nově i přívlastku postupně rozvíjejícího:

*moderní české kreslené filmy*⁹⁵

Takto potom vypadá grafické znázornění přívlastku postupně rozvíjejícího s jedním členem několikanásobným:

*s nejlepšími anglickými a americkými animovanými filmy*⁹⁶

⁹⁵ HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 1999. 188s. ISBN 80-7245-001-8, str. 136.

⁹⁶ Tamtéž, str. 136.

5.3.3 Učebnice Český jazyk 8

Autorkou učebnice Český jazyk 8 je PhDr. Hana Hrdličková, CSc., spolupracovala Mgr. Eva Beránková. Autorem textů k rozboru je spisovatel Ivan Klíma.

Metodické postupy i grafická úprava učebnice Český jazyk 8 navazují na učebnice pro 6. a 7. ročník. Základ vyučování je spatřován v samostatné práci žáků. Mezi očekávané výstupy jazykové výchovy a této učebnice patří, že žák využívá znalosti o jazykové normě při tvorbě vhodných jazykových projevů podle komunikační situace a rozlišuje významové vztahy gramatických jednotek ve větě a souvětí.

Skladba zaujímá prostor téměř sta stránek. Kromě základních a rozvíjejících větných členů se tato kapitola věnuje rozdělení vět na jednočlenné a dvojčlenné, záporu, přístavkovému vztahu, souvětí a významovým poměrům mezi složkami několikanásobných větných členů. Druhy vedlejších vět tentokrát nejsou probírány spolu s větnými členy, ale ve zvláštním přehledu. Z vět příslovečných se vynechává vedlejší věta zřetelová.

5.3.3.1 Zápor

Zápor se v učebnici rozlišuje mluvnický, který se dělí na větný, kdy se záporka ne pojí s přísudkem a popírá tak platnost celé věty, a členský, popírající platnost části věty, záporka ne se píše zvlášť a stojí před větným členem. Pak je zdůrazněn ještě zápor slovní, jenž popírá slovo za užití předpon ne-, ni-.

5.3.3.2 Stavba věty jednoduché

Tato kapitola se týká syntaktických vztahů, jež můžeme pozorovat ve větě. Jedná se o vztah přísuzování mezi podmětem a přísudkem, což je vztah významový. Vztah formální je vyjádřen shodou, kdy přísudek přebírá od podmětu rod a číslo. Kromě těchto syntaktických vztahů se v této části rozebírá, co vše se považuje za holý větný člen a co se za větný člen nepovažuje.

Další syntaktické vztahy (shoda, řízenost a přimykání) se zmiňují v následujícím oddíle – Rozvíjející větné členy.

5.3.3.3 Významové poměry mezi několikanásobnými větnými členy a mezi větami hlavními

Několikanásobné větné členy jsou ve vztahu souřadnosti. Jednotlivé poměry (podle významu spojovacích výrazů) jsou nazvány tradičně – slučovací, stupňovací,

odporovací, vylučovací, důsledkový. Kapitola je ještě doplněna pravidly psaní interpunkce. Skupina významových poměrů mezi větami hlavními je rozšířena o poměr příčinný (vysvětlovací).

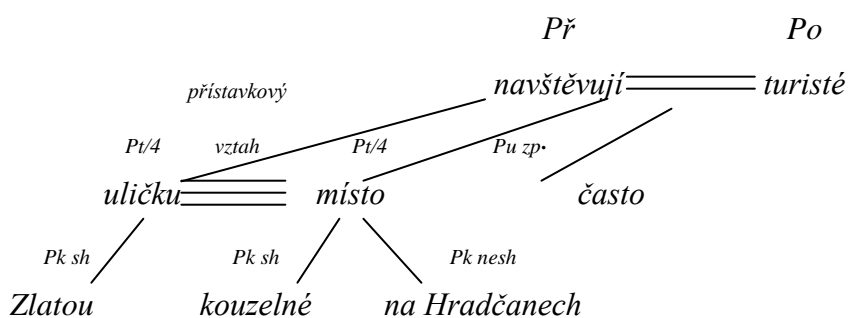
5.3.3.4 Přístavkový vztah

Přístavek není podle autorů učebnice Alter volně připojený přívlastek (za který byl považován ve starších učebnicích, ale je syntaktickým vztahem. „*Tentýž jev může být totiž pojmenován ve větě dvakrát (vícekrát); pak má druhé (a každé další) pojmenování stejnou větněčlenskou platnost jako pojmenování první a označuje se jako stejný větný člen ve vztahu přívlastkovém.*“⁹⁷ Přístavkový vztah označují v grafu věty jednoduché trojitou čarou.

5.3.3.5 Grafické zpracování stavby věty jednoduché

Ke znázornění stavby věty jednoduché se v této učebnici poměrně často používá i lineární záznam. Pravidla prostorového grafického zpracování věty jednoduché se v jednotlivých dílech učebnic Alter neliší. Pro znázornění základní skladební dvojice se využívá dvojitá čára, ostatní skladební dvojice jsou spojeny čarou jednoduchou. Přibývá jen zaznamenání přístavkového vztahu do grafu:

*Zlatou uličku, kouzelné místo na Hradčanech, často navštěvují turisté.*⁹⁸

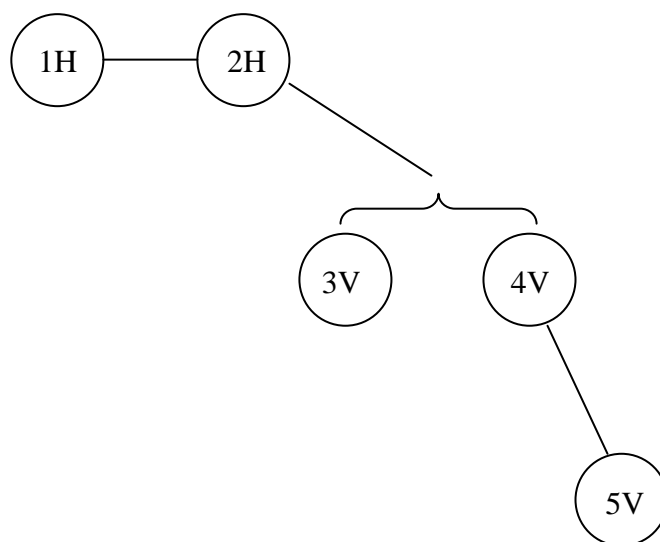
(pozn. Sporné je podle mne označení příslovce často za příslovečné určení způsobu.)

⁹⁷ HRDLÍČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2000. 173s. ISBN 80-7245-011-5, str. 62.

⁹⁸ Tamtéž, str. 63.

5.3.3.6 Grafické znázornění stavby souvětí

Věta hlavní se v tomto pojetí grafu označuje jako H, vedlejší jako V. Věty hlavní se jako tradičně zapisují nejvýš a do jedné linie. Jestliže jsou v souvětí souřadně spojené vedlejší věty, zapisují se rovněž na stejnou úroveň a spojují se svorkou. Praktickým cvičením zaměřeným na sestavování grafů souvětí předchází přehled s modely některých souvětí souřadných. Objevuje se tam sedm typů souvětí, například:

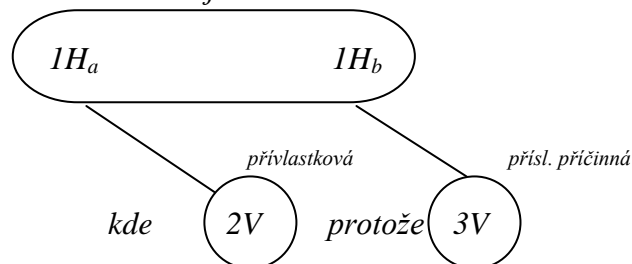

Do grafů se většinou zapisují spojovací výrazy, druhy vět vedlejších i poměry mezi větami hlavními a souřadně spojenými větami vedlejšími.

Kapitola Souvětí podřadné je také uvedena modely některých grafů (6 typů).

Takto učebnice radí, jak znázornit větu vedlejší vloženou do věty hlavní:

Na stránkách, kde se dříve, rozkládal les, se pěstují brambory, protože v nedalekém městě je nová škrobárna.⁹⁹

5.3.4 Učebnice Český jazyk 9

Učebnice Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií vznikla také za spolupráce autorského kolektivu vedeného PhDr. Hanou Hrdličkovou, CSc. Autorem textů učebnice je básník, spisovatel a písničkář Jiří Dědeček. Kapitolou

⁹⁹ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2000. 173s. ISBN 80-7245-011-5, str. 93.

skladba celá učebnice začíná. Skladba má v této učebnici roli zcela zásadní, jsou jí věnované přibližně dvě třetiny z celkového počtu stran.

Značné množství teorie se opakuje (např. základní a rozvíjející větné členy, zápor, atd.). Přibývají ale kapitoly s učivem pro žáky zcela novým a náročnějším (valence, aktuální členění, funkce vět a větných ekvivalentů, atd.).

Učebnice nabízí nepřehledné množství různých cvičení. Co do bohatosti cvičení je asi nejlepší ze všech posuzovaných knih.

5.3.4.1 Věta a výpověď

Poprvé se v této řadě učebnic objevuje pojem výpověď, základní jednotka jazykového projevu. „*Výpovědi obvykle rozumíme větu jednoduchou nebo souvětí podřadné pronesené nebo napsané v nějaké konkrétní situaci.*“¹⁰⁰ První složkou výpovědi je její věcný obsah, druhou je gramatická forma. Výpověď může být vyjádřena různými formami, nejčastěji větou jednoduchou. Řidší jsou výpovědi ve formě větného ekvivalentu (nevětné; do této chvíle se pojem větný ekvivalent vůbec neužíval, větné struktury byly označovány jako věta jednočlenná neslovesná) a souvětí podřadného. V souvětí souřadném tvoří každá věta samostatnou výpověď.

Výpověď bývá jednotkou uzavřenou – v mluvené formě intonačně, v písemném projevu graficky. Žákům je ještě naznačeno, že se výpověď člení na východisko a jádro.

5.3.4.2 Stavba věty jednoduché

V této kapitole učebnice pro 9. ročník se konečně připouští, že pro vytvoření české věty je rozhodující sloveso. „*Jakou bude mít věta stavbu, závisí do značné míry na tom, které sloveso je přísudkem. Většina sloves na sebe váže další větné členy v jistých tvarech; tato vlastnost slovesa se nazývá valence.*“¹⁰¹ Podle počtu členů, které na sebe vážou, jsou slovesa rozdělena nevalenční, jednovalenční, dvojvalenční a trojvalenční. V souvislosti s nevalenčními slovesy je zmíněn i pojem minimální věta (nevalenční slovesa tvoří minimální větu sama). O roli předmětu a příslovečného určení v minimální větě se nic nedozvídáme.

¹⁰⁰ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 175 S. ISBN 80-7245-019-0, str. 6.

¹⁰¹ HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 175 S. ISBN 80-7245-019-0, str. 8.

5.3.4.3 Věta jednočlenná, větný ekvivalent

Ze skupiny věta jednočlenná jsou vyčleněny nevětné struktury (dříve nazývané věty jednočlenné neslovesné) a je zaveden nový pojem – větný ekvivalent. „*Větný ekvivalent má podobu nevětnou, plní však stejnou funkci jako věta.*“¹⁰² Za větu jednočlennou je nově považována pouze věta, jejíž základní člen je vyjádřen určitým slovesem. Větné ekvivalenty se rozlišují podle toho, jakým slovním druhem je jejich základní člen.

5.3.4.4 Zvláštnosti výstavby vět

V úvodu této části učebnice se žákům předkládá jako nová látka aktuální členění výpovědi (užívá se i termín kontextové členění výpovědi). V důsledku kontextového zapojení výpovědi rozlišujeme východisko výpovědi (informace známá z kontextu) a jádro výpovědi (informace nová).

Poté učebnice přechází k samotným zvláštnostem větné výstavby, a to k samostatnému větnému členu, osamostatněnému větnému členu, elipse, vsuvce, užití oslovení a citoslovce.

5.3.4.5 Výpovědní funkce vět a větných ekvivalentů

Ke dvěma složkám výpovědi (formě a obsahu) se v kapitole Výpovědní funkce vět a větných ekvivalentů přidává složka třetí – výpovědní funkce (podle postoje / záměru mluvčího). Učebnice udává přehled prostředků pro vyjádření různých funkcí výpovědi (např. užití slovesného způsobu, vidu, interpunkčního znaménka na konci věty, melodie, částic, atd.) Žáci se učí rozeznávat věty a jejich ekvivalenty s funkcí výzvy, rady, nabídky, doporučení, prosby, výstrahy, obavy, varování, námitky, pochybnost, příkazu, upozornění a další.

5.3.4.6 Pořádek slov v české větě

Kapitola pořádek slov v české větě je strukturována stejně jako podobně nazvaná část učebnice Český jazyk 9 nakladatelství SPN. Na český slovosled mají vliv 3 činitele – činitel významový (aktuální členění výpovědi), činitel gramatický a činitel zvukový.

¹⁰² HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 175 S. ISBN 80-7245-019-0, str. 53.

5.3.4.7 Tvoření vět

Kapitola Tvoření vět opakuje pojmy týkající se valence. Pro úplnou minimální větu se přidává pojem základová větná struktura. Po zopakování teorie nabízí autoři učebnice několik modelů valence českých sloves. Úkolem žáků je na modelech rozlišovat výrazy levovalenční a pravovalenční.

5.4 Syntax v učebnicích Fraus

Učebnice Fraus jsou moderně graficky zpracované učebnice. Jako jediné z posuzovaných jsou ve formátu A4. Součástí sady je učebnice, pracovní sešit, audio nahrávka a příručka učitele.

Příručka učitele obsahuje klíč ke všem cvičením, formulované cíle výuky, upozornění na problémová místa výkladu, náměty pro práci v hodině, testy, jazykové rozbor, diktáty, návrh tematického plánu, atd. Dalším plusem je online podpora učebnic a množství kopírovatelných materiálů.

Stránky učebnic jsou rozděleny na část základní (hlavní, s textem), kde se nacházejí výklady gramatiky a cvičení, a na lištu, která obsahuje různé náměty na další práci, úkoly s komunikativním zaměřením, internetové odkazy a další. Jednotlivé tematické celky jsou odděleny blokem nazvaným Hledání souvislostí, jenž navrhuje mezipředmětové vztahy a posiluje práci s informacemi. K orientaci v učebnici slouží grafické značky a věcný a jmenný rejstřík.

Pracovní sešit je určený především na procvičování učiva. Obsahuje ale také přehled učiva daného ročníku.

V současné době nastupuje nová řada učebnic českého jazyka Fraus. Ta vychází z těchto původních učebnic, ale zaměřuje se ještě více na rozvíjení komunikativních kompetencí žáka. K novým učebnicím patří i interaktivní učebnice.

5.4.1 Učebnice Český jazyk 6

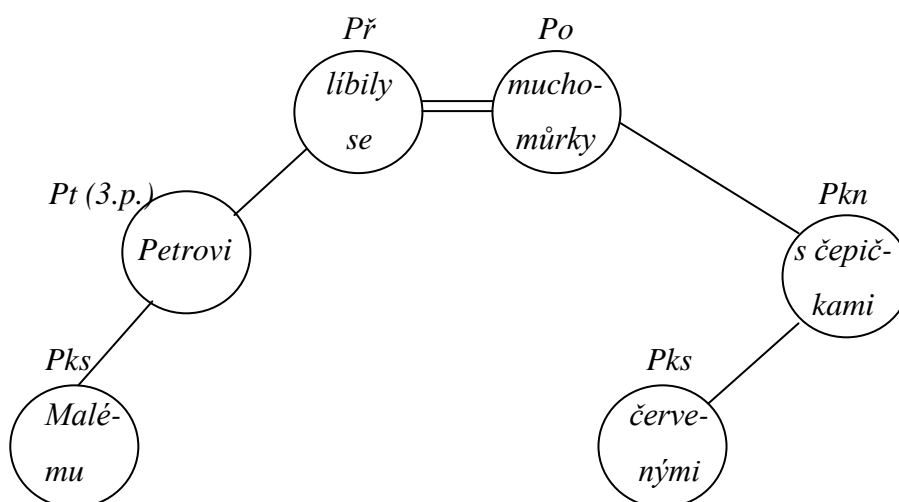
Ačkoli vypadají učebnice nakladatelství Fraus velmi moderně, jsou věrné tradičnímu školskému pojetí syntaxe. V šesté třídě žáci opakují základní (Po a Př) a rozvíjející větné členy, učí se pracovat s odbornou literaturou - se Stručnou mluvnicí českou, rozlišovat větu jednoduchou a souvětí a graficky je znázorňovat. Dále musí zvládnout klasifikaci spojovacích výrazů podle slovního druhu, určit věty hlavní, vedlejší,

řídící, závislé a ovládat základní pravidla psaní interpunkce. Texty v kapitolách ne vždy obsahově souvisí, v některých mají všechny stejné téma (např. mořský svět).

5.4.1.1 Grafické znázornění stavby věty jednoduché

Grafické znázornění stavby věty jednoduché učebnic nakladatelství Fraus je podobné jako u učebnic Alter. Podmět a přísudek je propojen dvojitou čarou, ostatní větné členy jednoduchou. Několikanásobné větné členy jsou označeny svorkou.

*Malému Petrovi se líbily muchomůrky s červenými čepičkami.*¹⁰³

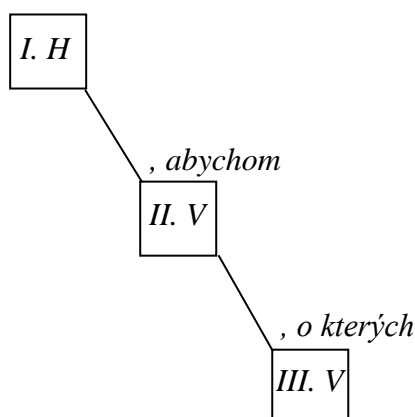

5.4.1.2 Grafické znázornění stavby souvětí

V 6. ročníku se žáci učí graficky znázorňovat prozatím kratší a jednodušší souvětí. Při znázornění stavby souvětí se v učebnicích Fraus používá zkratka H pro větu hlavní, V pro větu vedlejší. Pořadí vět se označuje římskými číslicemi (řadovými). Spojka se píše nad znázornění věty, do grafu se zaznamenává i interpunkce.

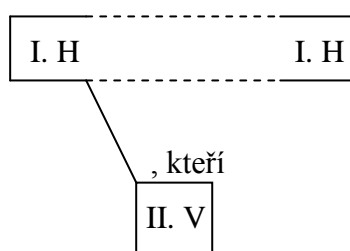
¹⁰³ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 6 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 978-80-7238-775-5, str. 76.

*Šli jsme do zoo, abychom si prohlédli plazy, o kterých jsme se právě učili.*¹⁰⁴

Pokud je věta hlavní rozdělená větou vedlejší na dvě části, neoznačují se tyto části písmeny A a B.

*Mezi lidmi, kteří se shromáždili na náměstní, to zašumělo.*¹⁰⁵

5.4.2 Učebnice Český jazyk 7

Autorky učebnice Český jazyk 7 nakladatelství Fraus si kladou za cíl, aby tato kniha žáky při výuce nenudila, a zároveň jim pomohla prohloubit jejich znalosti. Chtějí, aby se žáci učili vnímat a chápat různá jazyková sdělení, ovládali čtení s porozuměním a následně výstižně a správně formulovali své myšlenky jak ústně, tak písemně.¹⁰⁶

Kapitola skladba má v učebnici (a v učebnicích Fraus obecně) poměrně malý prostor (i co se týče sady cvičení). Objevují se v ní například téma věta jednočlenná, dvojčlenná, větný ekvivalent. Pojetí výkladu této problematiky je stejné jako v učebnicích SPN. V úvodu této části jsou žáci poučeni o tom, co je to výpověď: „*Výpověď je základní jednotka jazykového projevu. Základní formou výpovědi je věta.*“¹⁰⁷

¹⁰⁴ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 6 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 978-80-7238-775-5, str. 83.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 83

¹⁰⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 80-7238-776-2 str. 5

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 68

Znovu se probírají i základní větné členy, rozvíjející větné členy a druhy vedlejších vět. Tato látka je zpracována tradičně. Podrobněji se budu věnovat pouze těm tématům, která se budou svým pojetím lišit od ostatních učebnic.

5.4.2.1 Druhy vět podle postoje mluvčího

Podle postoje mluvčího učebnice rozlišuje tři typy vět: oznamovací (vyjadřují prosté sdělení, oznámení nebo informaci), tázací a žádací. Věty žádací mohou být buď rozkazovací, nebo přací.

Druh věty		Charakteristika	Funkce
oznamovací		na konci tečka, způsob oznamovací, podmiňovací	sdělení, oznámení, informace
tázací		na konci otazník, způsob oznamovací, podmiňovací	otázka (zjišťovací, doplňovací, vylučovací)
žádací	rozkazovací	na konci vykřičník, tečka, způsob rozkazovací	rozkaz, výzva
	přací	na konci vykřičník, způsob ozn., podmiň.	přání

5.4.2.2 Přístavek

Pojmem přístavek je v učebnici označován jednak syntaktický vztah ve skladební skupině, jednak větný člen, „*který je souřadně spojen s jiným členem věty. Oba členy jsou ve vztahu přístavování (v přístavkovém vztahu) a označují tutéž skutečnost.*“¹⁰⁸ Základ tohoto větného členu je tvořen podstatným jménem (*Bedřich Smetana, rodák...*).

5.4.3 Učebnice Český jazyk 8

Učebnice pro 8. třídu z velké části opakuje pro upevnění znalostí žáků již probranou látku skladby. Znovu se procvičuje odlišování věty jednoduché a souvětí, určování druhů vedlejších vět (jejich přehled je uveden samostatně, ne zároveň s výkladem větných členů), klasifikace spojovacích výrazů v souvětí. Nově se přidává učivo týkající se významových poměrů mezi větnými členy a vedlejšími větami (u poměru vysvětlovacího se uvádí i pojmy příčinný a důvodový), souvětí souřadného a podřadného a rozborů složitějších souvětí.

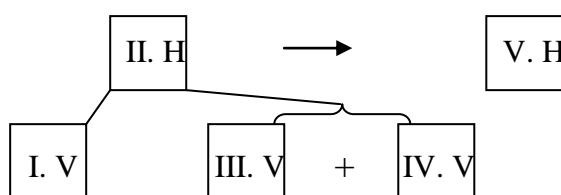
¹⁰⁸ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 80-7238-776-2, str. 81.

Grafická podoba učebnice je u celé řady stejná – v hlavní části stránky jsou cvičení a v liště další typy a náměty na práci, které se týkají například literárních textů určených k rozboru, mezipředmětových vztahů (především českého jazyka, literatury a historie) a témat určených k diskuzi. Objevují se tam i odkazy na sekundární literaturu, stručné životopisy významných osobností, doplňující otázky, orientační piktogramy atd. Veškeré tyto doplňkové informace a úkoly pomáhají žáky aktivizovat a motivovat.

5.4.3.1 Grafické znázornění stavby souřadného souvětí

Graf souvětí souřadného obsahuje navíc značky poměrů mezi větami hlavními, souřadně spojené věty vedlejší jsou znázorněny svorkou. Míží v minulých dílech učebnice zapisované spojky a interpunkce.

Jakmile se na drátech začnou houfovat vlaštovky, je to jasné znamení, že už je podzim a že se musí do školy, a proto vlaštovky nemám rád.

5.4.4 Učebnice Český jazyk 9

V posledním ročníku se shrnuje a opakuje veškeré učivo základní školy odpovídající vzdělávací oblasti Skladba. Začíná se s druhy vět podle postoje mluvčího, kde se kromě tradičního dělení vět žáci seznamují s otázkami řečnickými a rozvažovacími.

Větší prostor je dále věnován větám dvojjmenným, jednočlenným a větným ekvivalentům. Součástí této kapitoly jsou i přehledy – věta a výpověď, věta jednoduchá a souvětí. Poprvé se učebnice zmiňuje o mluvnickém a slovním záporu a formálních syntaktických vztazích ve skladebních dvojicích (o shodě, řízenosti, přimykání). Učivo 9. ročníku se rozšiřuje také o přívlastek volný a těsný a doplněk, jehož závislost na jméně je podle autorek učebnice vyjádřena shodou (*přišli hladovi*) nebo přimykáním (*vyučila se prodavačkou*).¹⁰⁹

¹⁰⁹ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr., PAŠKOVÁ, Martina, Mgr. a VAŇKOVÁ J. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. 136s. ISBN 80-7238-536-4, str. 62.

Další části učebnice pojednávají o větách hlavních, vedlejších, souvětí souřadném, podřadném, o významových poměrech mezi souřadně spojenými větnými členy a vedlejšími větami a o složitých souvětích a jejich rozboru. Jedny z posledních kapitol se věnují přímé a nepřímé řeči, zvláštnostem větné stavby (samostatnému větnému členu, oslovení, vsuvce, větě neúplné) a hlavním zásadám českého slovosledu. Zmíněno je členění na východisko a jádro, avšak termín aktuální členění větné se neuvádí.

5.4.4.1 Věta a výpověď

Učebnice pro 9. ročník nakladatelství Fraus je (spolu s učebnicemi Alter) učební pomůckou, která věnuje větší prostor rozlišení pojmů věta a výpověď. Výpovědí je zde nazývána každá myšlenka, oznámení, rozkaz, varování apod., které proneseme v určité komunikační situaci. Výpověď je nejmenší jednotkou komunikace.¹¹⁰ Objasněn je i termín komunikační situace, tou se rozumí „výsek skutečnosti v určitém konkrétním čase a prostoru za přítomnosti určitého počtu lidí, v určitém známém či neznámém prostředí. V těchto neopakovatelných a jedinečných komunikativních situacích se dorozumíváme.“¹¹¹ Učebnice definuje 4 znaky výpovědi, prvním, už zmíněným, je situační zakotvenost. Za druhé výpověď nese nějaký obsah, třetí znak mluví o komunikační funkci výpovědi a čtvrtý o její gramatické (formální) podobě.¹¹² Oproti tomu věta se popisuje jako jednotka jazykového systému, jejímž základem je určitý slovesný tvar (přísudek). Věty s podmětem se označují jako podmětové, věty, které podmět postrádají, jako bezpodměté.¹¹³

5.4.4.2 Tvoření věty a souvětí

V kapitole Tvoření věty a souvětí se žáci poprvé z učebnic Fraus dozvídají o valenci sloves: „Základem věty je určitý slovesný tvar, který potřebuje jistá významová doplnění.“¹¹⁴ Bez těchto doplnění vzniká nesmyslná neúplná věta. Žáci jsou poučeni i o dělení sloves podle jejich valence na bezvalenční, jednovalenční, dvojvalenční a trojvalenční. Slovesa, která mají více významů, tvoří i různé minimální věty. Minimální větu, jež vzniká ze sloves a jejich nutných doplnění učebnice nazývá jako základ věty.

¹¹⁰ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr., PAŠKOVÁ, Martina, Mgr. a VAŇKOVÁ J. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. 136s. ISBN 80-7238-536-4, str. 48.

¹¹¹ Tamtéž, str. 48.

¹¹² Tamtéž, str. 48-49.

¹¹³ Tamtéž, str. 49.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 53.

V postranní liště se nabízí mezipředmětový vztah – valence v chemii v porovnání s valencí ve skladbě češtiny.

6 Porovnání učebnic

6.1 Zhodnocení grafického zpracování a zajímavosti cvičení

Učebnice nakladatelství Prodos jsou poměrně přehledně zpracované (kapitoly i podkapitoly jsou číslovány, úrovně se odlišují i velikostí písma nadpisu). Na rozdíl od ostatních učebnic jim však chybí jakékoliv barevně vyplněné rámečky či tabulky. Teorie je zapisována několika způsoby – buď jako ostatní texty, tučně nebo červeně, což trochu zhoršuje orientaci na jednotlivých stránkách. Většina textů použitých ve cvičeních je složena z navzájem nesouvisejících vět. Úloh, které by žáky svým textem zaujaly, je méně (většinou jsou to úryvky z literárních děl). Texty učebnice jsou doplněny hezkými ilustracemi, jiné grafické prvky (fotografie, značky, atd.) bohužel chybí. Ani výběr cvičení není nijak široký (žáci v nich doplňují, podtrhávají, hledají, určují, nahrazují, atd.). Z hlediska motivace žáka by mohl být zařazen například nějaký soutěžní úkol, křížovka, atd.

Nejpřehlednější stavbu mají učebnice SPN, naneštěstí jsou však jejich cvičení pro žáky málo zábavná. Opět chybí zajímavé úlohy motivující žáka k práci. Pozitivem je, že každá kapitola začíná žlutým rámečkem se základními pojmy, o kterých se žáci budou učit. Následuje kratší úvodní text a po něm opět žlutý rámeček s teorií a s na ni navazujícími příklady. Přehršel cvičení ale není doplněna obrázky ani jinými podnětnými poznámkami (odkazy na [www stránky](#), náměty k diskuzi, atd.) Co se týče obsahu učiva skladby, je tato učebnice jednou z nejobsáhlejších.

Snaha o pestrost učebnic Alter je bohužel na úkor jejich přehlednosti. Přes množství různě barevných okének se teoretické pasáže v učebnici velmi špatně vyhledávají. Na různá syntaktická pravidla a definice musí žák přijít sám, což je na jednu stranu pro zapamatování pozitivní, ale vyžaduje to neustálou kontrolu učitele a opravování případných pochybení. Vzhledem k tomu, že je takovým způsobem metodicky vystavěna celá učebnice, může to vést ke stereotypnímu vyplňování a ke znučeným žákům.

Ačkoli učebnice Fraus barvami nehýří (barevně se odlišují prakticky jen výkladové pasáže, ale texty jsou podpořeny mnoha obrázky či fotografiemi), mají vcelku přehlednou strukturu. Procvičovacích úkolů je však méně. Kladně hodnotím podnětné

prvky mezipředmětové návaznosti, odkazy na internetové stránky a na sekundární literaturu, vybízení ke komunikaci a diskuzi. Tyto všechny složky učebnice (spolu s různorodými cvičeními – osmisměrkami, křížovkami, doplňovacími cvičeními, „multiple choice“ otázkami a mnoha dalšími typy) přispívají k pozitivní motivaci žáka k učení. Texty učebnice jsou zajímavé, často mají populárně naučný obsah nebo se jedná o různorodé úryvky z uměleckých textů. Svým obsahem i formátem (A4) se učebnice Fraus řadí k tomu nejmodernějšímu, co na českém trhu je.

Občasným problémem, který ve výuce pozorují, je, že učivo českého jazyka je na druhém stupni základní školy uspořádáno cyklicky (z posuzovaných učebnic se nejméně „opakují“ učebnice Prodos). Téměř veškerá látka (nejen skladby, ale i tvarosloví, atd.) se probírá znovu a rozšiřuje. V žácích to ale může vzbuzovat nechuť. Čekají totiž, že se budou učit něco úplně nového, a návrat o rok (a déle) zpět a rozvzpomínání se na danou látku se jim příliš nelíbí. Na druhou stranu je ale tento způsob učení výhodný v tom, že žáci mohou navazovat nové učivo na již známé informace.

6.2 Porovnání obsahu a použité koncepce učebnic

Jak bylo již zmíněno na začátku diplomové práce, můžeme u současných učebnic českého jazyka můžeme vyzorovat 3 nejdůležitější koncepce - tradiční školský výklad učiva skladby, výuka prostřednictvím valenční teorie a komunikační přístup.

Jako zástupce tradičního pojetí bych označila série učebnic SPN. Učebnice nabízejí nepřeborné množství cvičení, ale většina jich má stejné schéma. Jsou zaměřena hlavně na dril. Žák se naučí (nejlépe z paměti) poučku, následně si ji procvičí na mnoha cvičeních a v závěru kapitoly odpoví na shrnující otázky.

Učebnice Alter stojí na pomezí tradičního a komunikačního přístupu, neboť obsahují texty, ke kterým jsou nabídnuty sady otázek, jimiž se snaží o rozvinutí diskuze, ale jsou vždy jen na začátku kapitoly. Valenční teorie je zastoupena v učebnicích Prodos. Nejmoderněji vyhlížejícími učebnicemi snažícími se o zdůraznění komunikace ve výuce, avšak stále tradičním výběrem svých cvičení jsou učebnice nakladatelství Fraus.

V obsahu učiva se učebnice Alter, Fraus a SPN příliš neliší. Největší množství informací (teorie) podává žákům učebnice Alter (ta je koncipována i jako učebnice pro studenty víceletých gymnázií). Všechny řady učebnic postupují od jednodušší látky ke složitější. Jejich výklad látky lze označit jako tradiční. Odlišnostmi týkajícími se

různého zařazení určitého tématu do rozdílných ročníků se zde nebudu zabývat. Není to záležitostí obsahu učiva ani použité koncepce.

Tyto učebnice zařazují většinou pouze jednu kapitolu týkající se základů valenční syntaxe a to spíše jen pro zpestření či pro zajímavost. Ačkoli je tedy valenci věnován poměrně malý prostor, pozitivem je, že se vůbec existence jiného pohledu na skladbu před žáky připouští, a dokonce se i vysvětlují základní principy.

Na valenční teorii jsou založené učebnice nakladatelství Prodos. Jejich autorka, doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc. začíná celý výklad syntaxe vysvětlením pojmu valence, tudíž nejdříve vysvětluje centrální úlohu slovesa. Zástupci tradičních přístupů většinou volí jako startovací téma větu jednoduchou a souvětí, základní větné členy (základní skladební dvojice; podmět a přísudek), nebo věty podle postoje mluvčího. Hirschová vůbec nepracuje s termínem základní skladební dvojice, používá termín základní věta, kterou tvoří přísudek a všechna jeho nutná valenční doplnění. Místo pojmu určovací skladební dvojice užívá pojem syntagma, nebo syntaktická dvojice. Slovesa jednovalenční se v terminologii tradičních učebnic nazývají bezpředmětová, slovesům dvojevalenčním a trojevalenčním se říká předmětová. Ekvivalentní pojmenování pro slovesa nevalenční v učebnicích není.

Od tradičních učebnic se učebnice Prodos liší také souhrnem větných členů. Jako příklad může sloužit doplnění předmětové (valenční, nutný člen základní věty, např. *Honza přečetl báseň.*) a předmět nevalenční (rozvíjející větný člen, např. *Honza přečetl Evě báseň.*) Pro srovnání udávám přehled větných členů podle valenční teorie a podle tradiční školské koncepce v příloze mé magisterské diplomové práce.

Dalším rozdílem, který jsem v koncepcích zaznamenala, je práce s pojmy věta dvoječlenná a věta jednočlenná. Učebnice Prodos tyto pojmy vůbec neužívají, místo nich navrhuji pojmy věta úplná a neúplná. Pokud sloveso podmět nevyžaduje (je nevalenční; podle tradičního přístupu se jedná o větu jednočlennou neboli větu bez podmětu), považuje se věta za úplnou. V souvislosti s tímto tématem se objevují rozdíly nejen mezi koncepcí valenční a tradiční, ale i v samotném rámci tradičním. Učebnice Alter se od ostatních liší tím, že až do devátého ročníku zatajuje žákům existenci větných ekvivalentů a věty rozděluje pouze na jednočlenné a dvoječlenné. Nevětné struktury řadí k větám jednočlenným a ty dále dělí na slovesné a neslovesné. Až v učebnici pro devátou třídu „přechází“ všechny do té doby jednočlenné věty neslovesné a tvořené infinitivem pod pojem větné ekvivalenty.

Pojetí Hirschové se odlišuje hlavně pojmově – přísudek „jmenný se sponou“ označuje jako „slovesně jmenný“. Za sponové považuje pouze sloveso být, kdežto ostatní učebnice uvádějí dvojice být / bývat, stát se / stávat se. V rámci výkladu valence se liší i pojem „základní věta“ (učebnic Prodos) a „základová struktura věty“ (učebnic SPN).

U obou koncepcí (tradiční i valenční) lze vyzorovat nejen rozdíly, ale i částečné shody ve výkladu skladby. Jde například o téma vět vedlejších. Ve všech sériích učebnic se probírají věty vedlejší zároveň s odpovídajícími větnými členy (např. věta vedlejší podmětná po podmětu, věta vedlejší přívlastková po přívlastku, atd.). Pokud jde již o opakování (např. v dalším ročníku), od takového výkladu již autoři učebnic upouští a podávají souhrnný přehled vět vedlejších.

6.3 Učebnice nakladatelství Fraus a komunikační přístup

Snaha o modernější pojetí je nejvíce patrná u učebnic nakladatelství Fraus. Autorky učebnice se snaží také poskytnout více prostoru komunikaci, ale ne vždy se jim to daří. Prostřednictvím textů, zábavnějších cvičení, návodných otázek a inspirativních diskuzních témat chtějí odstranit z učebnic češtiny punc nudnosti a staromódnosti, přitáhnout zájem o jazyk, motivovat žáky k učení a rozvíjet jejich klíčové kompetence. Navíc se nesoustředily pouze na psané, ale i na mluvené texty (součástí učebnice je CD s texty vhodnými k výuce mluvnice i literatury). Stále ale není tento komunikační trend v učebnicích Fraus vykazován soustavně, některá cvičení zůstávají tradiční, některé texty se skládají z nesouvisejících nepřírozně sestavených vět. Učebnice si zakládá na provázání učiva českého jazyka s jinými předměty, někdy však až zbytečně moc a na úkor prostoru pro češtinu.

Žáci díky posílení komunikačního aspektu v hodinách češtiny analyzují reálné výpovědi z reálných komunikačních situací. Učí se používat vhodné jazykové prostředky v konkrétních jazykových projevech. Užívají jazyk v praxi.

Komunikační přístup v učebnicích přináší ve výuce češtiny největší úspěchy i podle doc. PhDr. Jany Svobodové, CSc. z Katedry českého jazyka a literatury s didaktikou Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě: *„Nově vznikající učebnice mateřského jazyka ... by se v současnosti a nejbližší budoucnosti měly plně soustředit na podporu jazykové komunikace, potřebné pro komunikanty žijící ve společnosti 21. století, tedy na podporu vlastního především mluveného, ale i psaného*

vyjadřování nyníšších ůáků a pŕištích dospělých, na podporu schopnosti úměrného, kvalitního, situačně zakotveného jazykového dorozumívání s okolním světem.“¹¹⁵ Takové učebnice by měly podporovat ve výuce různorodost činností, otevřené vztahy mezi ůáky a nastavení příznivé atmosféry pro komunikaci.

Existují učebnice českého jazyka, které jsou zcela založené na komunikačním pŕístupu. Bohužel však byly vydány pouze pro 1. stupeň základní školy a ekvivalentní učebnice pro 2. stupeň zatím nejsou. Jedná se o učebnice *Čeština s maňáskem Hláskem* (pro 2. a 3. třídu) a *Čeština s pŕekvapením* (pro 4. a 5. třídu) nakladatelství Scientia Praha. Základem učebnic pro 2. a 3. ročník jsou vtípné a někdy i rýmované texty (někdy bývají zveršované i některé poučky). V nižších ročnících pŕispívá zajímavosti i kamarádská postava pŕůvodce maňáska Hláska, který se také snaží naučit se něco o češtině a chce umět dobře mluvit. Texty učebnice *Čeština s pŕekvapením* jsou již trochu závažnější, ale stále poutavé.¹¹⁶ Zadání k úkolům „se v celé řadě učebnic snaží promlouvat se ůáky, stavět je pŕed dílčí i rozsáhlejší problémy, nastolovat aktuální otázky, vybízet školáky ke hledání odpovědí, podněcovat je ke komunikaci.“¹¹⁷

Zásadní roli ve výuce českého jazyka by měla mít komunikace, pŕedevším dialog, i když se učitelé často obávají případné nekázně ůáků. Nutností je podle Svobodové „zakomponovat komunikační moment jako východisko pŕístupu k jazykovým jevům jak do osnov, tak do učebnic a jejich textů ... jako princip zásadní a určující.“¹¹⁸

Výuka českého jazyka by měla být komplexní, to znamená, že by se pŕi ní měly prolínat všechny její složky (mluvnice, pravopis, literatura, sloh, komunikace). Právě k této komplexnosti mají pomáhat nejen slohové texty vytvořené ůáky, ale i vhodně zvolené (tzn. ne archaické, nezáživné, ale současné, vtípné, zajímavé) texty (umělecké, publicistické, atd.) v učebnicích, jejichž rozbor by měl být všestranný. Takové ukázky by měly zároveň pŕinášet náměty k rozhovorům a vyvolávat otázky ůáků.¹¹⁹

¹¹⁵ SVOBODOVÁ, Jana. Specifika nových učebnic mateřského jazyka. *Moderní vyučování*, 2000, roč. 6, č. 7, str. 15.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 15.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 15.

¹¹⁸ SVOBODOVÁ, Jana. *Jazyková specifika školské komunikace a výuka mateřštiny*. Spis Ostravské univerzity č. 133. Ostrava: Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, 2000, 168 s. str. 92.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 93.

7 ZÁVĚR

Jedním z cílů diplomové práce bylo prověření učebních textů určených pro 2. stupeň základní školy z hlediska koncepce syntaxe. Celkově byly rozlišeny tři přístupy užívané v sériích učebnic nakladatelství Prodos, SPN, Alter a Fraus, a to komunikační přístup, výklad skladby z hlediska valenční teorie a klasický školský přístup (tradiční výklad skladby).

Úkolem této práce je zhodnotit úspěšnost přístupů k výkladu syntaxe. Za didakticky nejefektivnější a v současné době nejprogressivnější považují koncepci komunikační. Komunikace a dialog jsou dvě nedílné součásti výuky. Bohužel žádná z analyzovaných řad učebnic plně neodpovídá tomuto přístupu. Můžeme ale sledovat občasné komunikační prvky, které byly v jednotlivých učebnicích prokázány. Jednalo se například o výběr přitažlivých textů, otázky vzbuzující zájem žáků o dialog či diskuzi, komplexně pojatou výuku českého jazyka (propojení všech jeho složek). První úkol v každé kapitole učebnic Alter bývá zaměřen komunikativně, pak se ale tyto učebnice opět vrací k osvědčenému tradičnímu pojetí. Učebnice Fraus je pro žáky ze zkoumaných učebnic pravděpodobně nejatraktivnější, díky svému modernímu grafickému pojetí, internetovým odkazům, řešeným mezipředmětovým vztahům a obsahu typově odlišných úloh.

Z hlediska výběru textů pro syntaktický rozbor se zdají být nejslabší učebnice nakladatelství Prodos. Je pro ně ale naopak pozitivem odlišení se od ostatních učebnic v podobě využití valenční teorie ve výkladu skladby. Může se jevit jako teorie složitější, ale opak je pravdou. Žáci jsou podle svého jazykového citu (a podle svých zkušeností) schopni rozlišit a vybrat z textu základní věty, protože je jako rodilí mluvčí českého jazyka logicky znají a vědí, že pokud má být komunikace smysluplná, nesmí zapomenout obsadit všechny valenční pozice slova tak, aby věta byla sémanticky úplná.

Problémem v modernizaci vyučování českého jazyka a ve změně použité koncepce je fakt, že učební obsah výuky češtiny je do značné míry limitován Rámcovým vzdělávacím programem. Potíž je i v tom, že se učitelé často raději přikloní k tradiční formě učebnice (protože jsou rozšířenější) a obávají se vyzkoušet nové. Co je nové, ale nemusí být moderní, i v současnosti vydávané učebnice se ve velké míře upínají k tradici. Moderní učebnice češtiny pro 2. stupeň základních škol chybí.

At' už si učitel zvolí jakoukoliv učebnici, je důležité během výuky skladby provádět názorně grafické znázornění stavby věty jednoduché a souvětí. Určování větných členů by pak mělo probíhat hlavně na základě ověřování systémem logických otázek. Žáci by se měli brát v úvahu větu a její kontext, nepracovat jen s nenáviděnými pravidly a poučkami naučenými nazpaměť.

Moje magisterská diplomová práce by se mohla stát doplňkovým materiálem pro učitele českého jazyka, který by jim pomohl při výběru učebnice. Důležité je žákům připomínat, že postavení českého jazyka v rámci předmětů vyučovaných na základní škole je centrální, bez schopnosti sestavovat a pochopit strukturu textů neporozumí například zadání slovních úloh v matematice, apod. Zásadní také je, aby žáci nebyli odrazeni nudnou formou výuky syntaxe a nepřístupovali k ní s odporem. Jednotlivá cvičení tedy musí být výrazně odlišná a ne jednotvárná, texty k rozboru poutavé, náměty ke komunikaci pestré, aby rozvíjely komunikační kompetence žáků a aby se naučili vytvářet jazykové projevy vhodné pro danou komunikační situaci. V souboji s ostatními předměty výuky by se mohl český jazyk konečně dostat na lepší pozici.

8 Anotace magisterské diplomové práce

Jméno a příjmení:	Bc. Anna Bartíková
Fakulta:	Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra:	Katedra bohemistiky
Název práce:	Syntax v současných učebnicích češtiny Syntax in Current Czech Textbooks
Vedoucí diplomové práce:	Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.
Počet stran:	86
Počet znaků:	145551
Počet příloh:	2
Počet titulů použité literatury:	35, internetové zdroje: 28
Klíčová slova:	učebnice českého jazyka pro 2. stupeň základní školy, syntax, valenční syntax, tradiční školský výklad, komunikační přístup, větný člen, věta, souvětí, výpověď, grafické zpracování stavby věty jednoduché a souvětí, minimální věta, základní větné členy, doplnění, věta úplná a neúplná, věta jednočlenná a dvojčlenná, větný ekvivalent, druhy vět podle postoje mluvčího, aktuální členění větné
Anotace:	Magisterská diplomová práce analyzuje učivo syntaxe vyložené ve čtyřech sériích učebnic českého jazyka pro 2. stupeň základní školy. Porovnává různé přístupy k jeho výkladu (tradiční školský výklad syntaxe, valenční syntax a komunikační přístup). Výzkum byl proveden na sériích učebnic nakladatelství Prodos, SPN, Alter a Fraus. Cílem je definovat odlišnosti či naopak shodné znaky jednotlivých řad učebnic a zhodnocení úspěšnosti jednotlivých konceptů.

9 Resumé

This diploma thesis analyses the matters of syntax in four different series of Czech textbooks (Prodos, SPN, Alter and Fraus). It compares various concepts of presentation. The first concept is traditional, the second approach involves the valence syntax and the third concerns the communication principles. The analysis focuses on upper primary schools. The aim of the thesis is to define the differences or the same characteristic of each serie of textbooks and to evaluate the degree of success of different concepts.

Prodos textbooks are written in accordance with the valence theory (A predicate has a major role in a sentence structure). SPN textbooks are purely traditional. Their texts are based on unrelated sentences. There are not any suggestions for communication. Alter textbooks try to present opportunities for pupils' dialogues but not so often. Fraus textbooks are the most attractive. They offer Internet links, variety in exercises and inter-subject relations. But their focus is not mainly communicative.

Nowadays the communicative concept would be the most progressive. But unfortunately there is not any appropriate textbook for upper primary schools written in this style. There are only few communication elements in the analysed textbooks. A modern textbook of Czech language should contain many types of exercises, entertaining and attractive texts, questions, that arouse students' interest in dialogue. Teaching Czech should be comprehensive, it should be composed from all the elements – grammar, literature, stylistics and communication.

10 Seznam literatury a dalších zdrojů informací

10.1 Primární literatura

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 32s. ISBN 80-7230-004-0 .

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 6*. Olomouc: Prodos, 1998. 80s. ISBN 80-7230-005-9.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 1998. 31s. ISBN 80-7230-022-9.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 7*. Olomouc: Prodos, 1998. 79s. ISBN 80-7230-012-1.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 8 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 2000. 23s. ISBN 80-7230-049-0.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 8*. Olomouc: Prodos, 2000. 79s. ISBN 80-7230-048-2.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 9 příručka pro učitele*. Olomouc: Prodos, 2001. 31s. ISBN 80-7230-089-X.

HIRSCHOVÁ, Milada, Doc. PhDr. CSc. *Český jazyk 9*. Olomouc: Prodos, 2001. 79s. ISBN 80-7230-088-1.

HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 5. ročník učebnice pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura*. Všeň: Alter, 2010. 166s. ISBN 978-80-7245-130-2.

HORÁČKOVÁ, Miroslava a kol. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií 1. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 1999. 188s. ISBN 80-7245-001-8.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 6 pro základní školy*. Praha: SPN, 2006. 171s. ISBN 80-7235-331-4.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008. 174s. ISBN 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009. 167s. ISBN 978-80-7235-425-2..

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010. 175s. ISBN 978-80-7235-481-8.

HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 6 I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 157S. ISBN 80-85775-84-0.

HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2000. 173s. ISBN 80-7245-011-5.

HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií I. díl – Učivo o jazyce*. Všeň: Alter, 2007. 175 S. ISBN 80-7245-019-0.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Průručka k učebnicím českého jazyka a literatury ALTER pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia*. Všeň: Alter, 2006. 96 s.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – PAŠKOVÁ, Martina, Mgr. *Český jazyk 8 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005. 128s. ISBN 80-7238-419-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 6 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 978-80-7238-775-5.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. – TERŠOVÁ, Renata, PaedDr. *Český jazyk 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. 136s. ISBN 80-7238-776-2.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Mgr. , PAŠKOVÁ, Martina, Mgr. a VAŇKOVÁ J. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia* . Plzeň: Fraus, 2006. 136s. ISBN 80-7238-536-4.

MIKULENKOVÁ, Hana, PaedDr. *Český jazyk 5 2. díl učebnice pro pátý ročník*. Olomouc: Prodos, 2008. 79s. ISBN 987-80-7230-238-3.

MIKULENKOVÁ, Hana, PaedDr. *Český jazyk 5 učebnice pro pátý ročník*. Olomouc: Prodos, 2008. 79s. ISBN 987-80-7230-217-8.

10.2 Sekundární literatura

Mluvnice češtiny III. Skladba. 1. vyd. Praha: Academia, 1987. 746s.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1995.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.

SGALL, Petr. Teorie valence a její formální zpracování. *SaS*, 59, 1998, s. 15–29.

SGALL, Petr. Valence jako jádro jazykového systému. *SaS*, 67, 2006, s. 163–178.

SVOBODOVÁ, Jana. *Didaktika českého jazyka s komunikačními prvky*. Ostrava: Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, 2003. 89s. ISBN 80-7042-300-5.

SVOBODOVÁ, Jana. *Jazyková specifika školské komunikace a výuka mateřštiny*. Spis Ostravské univerzity č. 133. Ostrava: Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, 2000, 168 s.

SVOBODOVÁ, Jana. Pravopis jako integrovaná složka komunikačně pojaté výuky mateřštiny. *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatury Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*, 2003, roč. 9, str. 85-90.

SVOBODOVÁ, Jana. Specifika nových učebnic mateřského jazyka. *Moderní vyučování*, 2000, roč. 6, č. 7, str. 15.

ZOUHAROVÁ, Marie. Využití valenční syntaxe ve výuce českého jazyka. *Studia Philologica*, 1999, roč. 9, str. 77-82.

10.3 Internetové zdroje

Bibliografie české lingvistiky: Svobodová Ivana. [online]. 2011 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <http://bibliografie.ujc.cas.cz/OSBIBL/Svobodova_Ivana.htm>.

Databáze knih: Vlastimil Styblík. [online]. [cit. 2014-04-3]. Dostupné z: <<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/vlastimil-styblik-3345>>.

Fraus: Víc znát. [online]. 2014. vyd. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <www.fraus.cz>.

Index of / Studenti / Slovník [online]. [cit. 2014-04-3]. Dostupné z: <<http://kcjl.modry.cz/studenti/slovník/>>.

KAMINSKÁ, K. Hrdličková Hana. [online]. s. 2 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <kcjl.modry.cz/studenti/slovník/Hrdlickova%20Hana.doc>.

Katedra českého jazyka: Univerzita Karlova v Praze Pedagogická fakulta. In: [online]. [cit. 2014-04-7]. Dostupné z: <<http://userweb.pedf.cuni.cz/wp/kcj/>>.

Kdo je kdo v české slavistice: Bozděchová Ivana. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.slaviste.cz/index.php?page=detail&id=596-bozdechova-ivana-phdr-csc>>.

Kdo je kdo v české slavistice: Hošnová Eva. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.slaviste.cz/index.php?page=detail&id=588-hosnova-eva-doc-phdr-csc>>.

Nakladatelství Alter: Učebnice, učební pomůcky a odborné publikace. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz>>.

Nakladatelství Alter: Český jazyk 7. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/7-rocnik-100/cj-7r1d-ucivo-o-jazyce-165>>.

Nakladatelství Alter: Český jazyk 8. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/8-rocnik-103/cj-8r1d-ucivo-o-jazyce-172>>.

Nakladatelství Alter: Český jazyk 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.alter.cz/obchod/9-rocnik-102/cj-9r1d-ucivo-o-jazyce-180>>.

Nakladatelství Prodos: Učebnice pro základní školy. [online]. 2014 [cit. 2014-04-5]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/>>.

ProInflow: Časopis pro informační vědy. [online]. 2014 [cit. 2014-04-3]. Dostupné z: <<http://pro.inflow.cz/autori/ivana-bozdechova>>.

Prodos: Český jazyk 6. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/6>>.

Prodos: Český jazyk 8. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/8>>.

Prodos: Český jazyk 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.org/cesky-jazyk-2st/9>>.

SMOLÍKOVÁ, K. Hirschová Milada. [online]. s. 1 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <kcjl.modry.cz/studenti/slovník/Hirschova%20Milada.doc>.

SPN - pedagogické nakladatelství: profil nakladatelství a info pro školy. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.spn.cz/stranky/infoskoly.php>>.

SPN - pedagogické nakladatelství: Detaily učebnice 9. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://www.spn.cz/stranky/detaily.php?kniha=539>>.

SPN: Pedagogické nakladatelství, a.s. [online]. [cit. 2014-04-7]. Dostupné z: <<http://www.spn.cz>>.

Učebnice a pracovní sešity ALTER opatřené schvalovací doložkou MŠMT pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura, 1. stupeň ZŠ. In: [online]. [cit. 2014-04-5]. Dostupné z: <http://www.alter.cz/prilohy/msmt/cesky_jazyk_dolozky_2012.pdf>.

Učebnice a pracovní sešity ALTER opatřené schvalovací doložkou MŠMT pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura, 2. stupeň ZŠ. In: [online]. [cit. 2014-04-5]. Dostupné z: <http://www.alter.cz/prilohy/msmt/cj_2st_dolozky.pdf>.

Učebnice fraus.cz: Český jazyk pro 2. stupeň ZŠ (nová generace). In: [online]. 2014 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.fraus.cz/rozsireni/cesky-jazyk-pro-2-stupen-zs-nova-generace/>>.

Učebnice fraus.cz: Český jazyk. In: [online]. 2014 [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.fraus.cz/cesky-jazyk-2>>.

Učebnice Fraus: Český jazyk - II. stupeň ZŠ. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <<http://ucebnice.fraus.cz/rozsireni/cesky-jazyk-2-stupen-zs/>>.

Ústav českého jazyka a teorie komunikace: Zaměstnanci - Petr Mareš. [online]. 2011 [cit. 2014-04-5]. Dostupné z: <<http://ucjtk.ff.cuni.cz/node/290>>.

Věda.cz: doc. PhDr. Milada Hirschová, CSc. [online]. [cit. 2014-04-2]. Dostupné z: <
>.

11 Přílohy

Příloha č. 1.: Přehled větných členů – učebnice Prodos

Základní větné členy		
podmět	příisudek	doplnění
		předmětové
		příslovečné
		kvalifikace

Rozvíjející větné členy		
Závislé na podstatném jméně		Závislé na slovese
	přívlastek	příslovečné určení
	shodný	způsobu
	neshodný	místa
		času
		příčinná
		příčina
		účel
		podmínka
		přípustka
	doplňk	

Příloha č. 2.: Přehled větných členů – učebnice SPN

Základní větné členy			
podmět		přísudek	
	vyjádřený		slovesný
	nevyjádřený		jednoduchý
	všeobecný		složený složený slovesný tvar, modální / fázové sloveso + infinitiv
			jmenný se sponou
			jmenný beze spony
			vyjádřený citoslovcem

Rozvíjející větné členy			
Závislé na podstatném jméně		Závislé na slovese	
	přívlastek		vztah řízenosti
	shodný		předmět
	neshodný		
	několikanásobný		
	postupně rozvíjející		
	volný		
	těsný		
			vztah přimykání
			přísloušné určení
			místa
			času
			způsobu
			míry
			příčiny
			účelu
			podmínky
			přípustky
			původce děje
			prostředku
			nástroje
		doplňk	